МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота

бакалавра

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Виконала: студентка 4-го курсу,
групи6.2311-ср-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
А.Р. Павленко
Керівник: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
Бойко Г.В.

Рецензент: професор кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
Руднєва А.О.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління

Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи

Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І.Бутченко
«____»_____2025 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
Павленко Анастасії Романівні
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1.Тема роботи Технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку в умовах війни
керівник роботи Бойко Ганна Валентинівна, к.психол.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «19» грудня 2024 року № 1993-с

2.Строк подання студентом роботи 21 травня 2025 року

3.Вихідні дані до роботи Бондаренко Ю. Соціально-адаптаційні технології для літніх переселенців в Україні: актуальні практики. № 9. С. 61-67; Іванова Т. Технології роботи з літніми внутрішньо переміщеними особами в умовах війни. *Соціальна політика та соціальні послуги*. 2022. № 5. С. 112–119

4.Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1.Охарактеризувати сутність та зміст понять «внутрішньо переміщена особа» та «особа похилого віку», «соціальна робота»; 2.Проаналізувати історію вивчення і методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку.3.Визначити методи вивчення соціальної роботи з внутрішньо переміщених осіб похилого віку.4.Вивчити особливості організації соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку в умовах війни.5.Дослідити індивідуальні та групові форми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку.6.Обґрунтувати особливості організації допомоги внутрішньо переміщеним особам похилого віку

засобами соціальної роботи на прикладі Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування населення.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)2 рисунка, 1 таблиця

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бойко Г.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	24.12.2024	15.01.2025
Розділ 2	Бойко Г.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	14.02.2025	01.03.2025
Розділ 3	Бойко Г.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	27.03.2025	15.04.2025

7. Дата видачі завдання 24 грудня 2025 року

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад – грудень 2025	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Лютий – березень 2025	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Лютий – березень 2025	*виконано*
4.	І розділ	Березень 2025	*виконано*
5.	ІІ розділ	Квітень 2025	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Травень 2025	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Травень 2025	*виконано*

Студент _____ А.Р. Павленко
Керівник роботи _____ Г.В. Бойко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.О. Широбокова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 63 сторінок, 43 позицій у списку використаних джерел, 1 додатку.

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Мета дослідження: дослідити технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку в умовах війни.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами похилого віку.

Предмет дослідження: технології соціальної роботи та підтримки внутрішньо переміщених осіб похилого віку в умовах війни.

Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, спостереження, інтерв'ю, анкетування, порівняння.

Гіпотеза: застосування адаптованих до умов війни технологій соціальної роботи, орієнтованих на потреби осіб похилого віку, сприяє ефективній соціальній підтримці, адаптації та покращенню якості їхнього життя.

Результати: в ході дослідження було виявлено, що найбільш дієвими є індивідуальні, групові та інституційні форми роботи, що враховують вікові та соціально-психологічні особливості ВПО похилого віку. На прикладі діяльності Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування населення проаналізовано конкретні технології соціальної підтримки.

Висновки:

1.На сучасному етапі в Україні сформована базова нормативно правова та організаційна основа для реалізації технологій соціальної роботи з ВПО похилого віку.

2.Якість та ефективність соціальної підтримки цієї категорії громадян залежить від комплексного підходу та індивідуалізації наданих послуг.

3.Соціальний працівник повинен володіти спеціальними знаннями та навичками для роботи з вразливими категоріями, що забезпечить результативну адаптацію та соціальну інтеграцію ВПО похилого віку.

SUMMARY

The qualification thesis consists of 63 pages, 43 items in the bibliography, and 1 appendix.

SOCIAL WORK, INTERNALLY DISPLACED PERSONS, ELDERLY PEOPLE, WAR, SOCIAL SUPPORT, SOCIAL SERVICES, SOCIAL INTEGRATION

The purpose of the research: to explore the technologies of social work with internally displaced elderly persons under war conditions.

Object of the research: social work with internally displaced elderly persons. Subject of the research: technologies of social work and support for internally displaced elderly persons under war conditions.

Research methods: analysis, synthesis, generalization, observation, interviews, questionnaires, comparison.

Hypothesis: the use of social work technologies adapted to wartime conditions, focused on the needs of elderly individuals, contributes to effective social support, adaptation, and improvement of their quality of life.

Conclusions: the study revealed that individual, group, and institutional forms of social work are the most effective when addressing the age-related and socio-psychological needs of internally displaced elderly persons. The paper analyzes the practical implementation of such technologies based on the activities of the Zaporizhzhia City Territorial Center for Social Services. It is concluded that:

1. Ukraine has developed a basic legal and organizational framework for the implementation of social work technologies for this population group.

2. The quality and effectiveness of social support depend on a comprehensive approach and individualized service provision.

3. Social workers must possess specialized knowledge and skills to work with vulnerable populations, ensuring effective adaptation and social integration of internally displaced elderly persons.

ЗМІСТ

ВСТУП…….....3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ…….....7
1.1 Сутність та зміст понять «внутрішньо переміщена особа», «особа похилого віку», «соціальна робота»…….....7
1.2. Історія вивчення та законодавче забезпечення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку……...15
1.3. Методи дослідження соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку.....22
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ…….32
2.1. Основні проблеми і потреби внутрішньо переміщених осіб похилого віку в умовах війни…….....32
2.2. Індивідуальні та групові форми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку……43
2.3. Організація допомоги внутрішньо переміщеним особам похилого віку засобами соціальної роботи на прикладі Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування населення…….....47
ВИСНОВКИ……..56
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……..60
ДОДАТКИ…….....66

ВСТУП

Аналіз світового досвіду роботи з переселенцями дозволяє зазначити, що наприкінці 2014 року світ зіткнувся з новою глобальною проблемою – кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила 38 мільйонів, що стало найбільшим показником за останні три десятиліття [16].

Соціальна робота з ВПО похилого віку є не лише професійним завданням, а й моральним обов'язком суспільства. Забезпечення гідного рівня життя для цієї категорії населення в умовах війни вимагає комплексного підходу, що поєднує законодавчі реформи, наукові дослідження та практичні ініціативи. Це дослідження спрямоване на поглиблення розуміння проблем ВПО похилого віку та пошук шляхів їх вирішення, що сприятиме формуванню більш інклюзивного та гуманного суспільства.

Статистика 2022–2023 років показує, що серед країн з найбільшим числом ВПО є Іран (3,6 млн осіб), Судан (2,2 млн), Колумбія (4,9 млн), Демократична Республіка Конго та Ефіопія (більше 5 млн), Сирія (близько 7,6 млн) та Україна (приблизно 7 млн) [41]. Проблема внутрішньо переміщених осіб перебуває в центрі уваги ООН, оскільки ці люди часто стають жертвами примусового переміщення через збройні конфлікти та інші негаразди [38].

Водночас, методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку включають індивідуальну, групову та інституційну підтримку, що спрямована на задоволення фізичних, психологічних та соціальних потреб цієї категорії осіб. Соціальні працівники застосовують різноманітні підходи для забезпечення комплексної допомоги, сприяючи адаптації переселенців до нових умов життя [24, с. 45]

Розв'язання цих проблем потребує зусиль не лише медичних працівників, але й соціальних працівників, психологів, педагогів. Технології соціальної роботи, що використовуються для підтримки внутрішньо переміщених осіб похилого віку, мають бути інтегровані з існуючими програмами допомоги, сприяючи соціальній адаптації та полегшенню процесу інтеграції в нове суспільне середовище. Враховуючи важливість проблеми, питання розвитку та

оптимізації таких технологій залишається актуальним для наукових і практичних досліджень у галузі соціальної роботи.

Технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку в умовах війни висвітлені в працях таких авторів, як Ю. Бондаренко [1], Ю. Бриндіков [2], Ю. Горемикіна [5], Н. Горішна [6], І. Гринько [7], К. Дубич [8], Н. Дубінська [9], О. Жук [10], Т. Іванова [13], А. Капська [14], О. Карпенко [15], В. Кравець [18], Н. Ломоновсова [19-20], А. Лук'янова [21], О. Макарова [22], В. Матвійчук [23], Т. Перегудова [24], Н. Слободян [31], Г. Слозанська [32], Т. Федорова [35], І. Хомишин [36], та інші дослідники, які розглядають аспекти соціальної підтримки ВПО похилого віку в умовах конфлікту та кризової ситуації.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) похилого віку в Україні є однією з найактуальніших тем сучасності, зумовленою складною соціально-політичною ситуацією, що склалася внаслідок анексії Криму (2014), війни на Донбасі та повномасштабного вторгнення Росії (2022). Ці події спричинили масове переміщення населення, серед якого значну частку становлять особи похилого віку – люди віком 55 років і старше, які стикаються з унікальними викликами: втратою домівки, соціальних зв'язків, обмеженим доступом до медичних і соціальних послуг, а також психологічними травмами. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 2025 рік кількість зареєстрованих ВПО сягає близько 4,9 млн осіб, із яких приблизно 30% – це особи похилого віку. Ця категорія населення потребує особливої уваги, оскільки поєднання вікових особливостей і наслідків вимушеного переміщення створює складні життєві обставини, що вимагають системної соціальної підтримки.

Актуальність теми зумовлена кількома ключовими факторами. По-перше, особи похилого віку є однією з найуразливіших груп ВПО через фізичні обмеження, хронічні захворювання та часто відсутність сімейної підтримки. По-друге, війна посилила соціальну ізоляцію та психологічні проблеми, такі як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія та тривожність, що

вимагає спеціалізованих підходів у соціальній роботі. По-третє, законодавча база та система соціальних послуг в Україні, хоча й удосконалюються, все ще мають прогалини, зокрема в забезпеченні доступності послуг для ВПО похилого віку з обмеженою мобільністю. Нарешті, зростання кількості ВПО внаслідок триваючого конфлікту підкреслює потребу в розробці ефективних моделей соціальної роботи, які враховують як український контекст, так і міжнародний досвід.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами похилого віку.

Предмет дослідження – технології соціальної роботи та соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб похилого віку в умовах війни.

Мета дослідження – дослідити та проаналізувати технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку в умовах війни, розробити рекомендації щодо їх оптимізації та удосконалення.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі **завдання:**

1. Охарактеризувати сутність та зміст понять «внутрішньо переміщена особа» та «особа похилого віку», «соціальна робота»;
2. Проаналізувати історію вивчення і методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку.
3. Визначити методи вивчення соціальної роботи з внутрішньо переміщених осіб похилого віку.
4. Вивчити особливості організації соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку в умовах війни.
5. Дослідити індивідуальні та групові форми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку.
6. Обґрунтувати особливості організації допомоги внутрішньо переміщеним особам похилого віку засобами соціальної роботи на прикладі Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування населення.

Гіпотеза дослідження. Застосування цілеспрямованих та адаптованих до умов війни технологій соціальної роботи, орієнтованих на потреби внутрішньо переміщених осіб похилого віку, сприятиме підвищенню ефективності соціальної підтримки, а саме, покращенню психоемоційного стану, соціальної адаптації та якості життя внутрішньо переміщених осіб похилого віку .

Методи дослідження. У дослідженні використовуються різноманітні методи, які включають аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, спостереження, експеримент.

Метод аналізу дозволяє розглянути та оцінити наукову літературу, нормативно-правову базу та інші джерела щодо соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку в Україні. Метод синтезу допомагає об’єднати отримані факти і концепції в єдину картину досліджуваного явища, а метод порівняння дозволяє порівняти соціальні програми, підходи та методи, що застосовуються для підтримки цієї групи осіб в Україні та в інших країнах. У процесі узагальнення на основі отриманих результатів формуються основні висновки і рекомендації щодо покращення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку.

Структура роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (43 найменування).

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕСЕЛЕНИМИ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

1.1 Сутність та зміст понять «внутрішньо переміщена особа», «особа похилого віку», «соціальна робота»

Для досягнення мети нашої роботи важливим завданням є визначити основні поняття дослідження.

Поняття внутрішньо переміщена особа (ВПО) визначається як особа, яка змушена покинути своє місце проживання внаслідок збройного конфлікту, окупації, насильства, порушень прав людини чи надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру, але залишається в межах своєї країни. В Україні статус ВПО регулюється Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014). Основними характеристиками ВПО є вимушений характер переміщення, втрата доступу до попереднього місця проживання та потреба в соціальній підтримці [11].

Внутрішньо переміщені особи, за визначенням ООН, це люди, які змушені були покинути свої домівки через конфлікти, природні катастрофи чи інші події, що створюють ризик для їхньої безпеки, але при цьому залишаються в межах своєї країни [2, с. 135]. Враховуючи те, що внутрішньо переміщені особи часто стикаються з низкою соціальних, економічних та психологічних труднощів, необхідно враховувати особливості кожної категорії таких осіб, зокрема людей похилого віку.

Особою похилого віку в Україні вважається громадянин, який досяг пенсійного віку (зазвичай 60 років для чоловіків і жінок, відповідно до законодавства). Ця категорія населення характеризується зниженням фізичних і когнітивних можливостей, підвищеною вразливістю до соціальних і економічних ризиків, а також специфічними потребами в медичній, психологічній і соціальній допомозі [2, с. 137].

Соціальна робота – це професійна діяльність, спрямована на підтримку, захист і відновлення соціального функціонування індивідів, груп чи спільнот, які перебувають у складних життєвих обставинах. У контексті ВПО похилого віку соціальна робота охоплює надання психосоціальної підтримки, забезпечення доступу до базових потреб (житло, харчування, медична допомога), сприяння інтеграції в нові громади та захист прав.

Основними принципами соціальної роботи з ВПО похилого віку є:

- індивідуальний підхід – врахування особистих потреб і життєвого досвіду клієнта.

- повага до гідності – забезпечення поваги до прав і свобод людини.

- комплексність – поєднання різних видів допомоги (матеріальної, психологічної, юридичної).

Соціальна робота з ВПО похилого віку в Україні зосереджується на подоланні таких проблем, як втрата соціальних зв’язків, обмежений доступ до ресурсів, дискримінація за віком і статусом, а також психологічні травми, спричинені переміщенням.

Згідно із визначенням Інституту соціальної роботи та соціальної педагогіки ЛНУ: особа похилого віку – це особа, що досягла 60-річного віку, у разі наявності медичних показників може вважатися старшою за віком, зокрема для отримання пенсії та інших соціальних пільг [34].

У відповідності з міжнародними стандартами, визначення особи похилого віку може варіюватися залежно від країни чи організації, однак зазвичай це особи, які досягли 60 або 65 років. Це критичний період життя, коли можуть виникати значні фізіологічні, психоемоційні та соціальні зміни, що вимагають особливої уваги та адаптації до нових умов життя [39].

Фізіологічні зміни, які часто супроводжують старіння, включають зниження фізичної витривалості, зміни в організмі, що можуть призводити до хронічних захворювань, зниження зору, слуху та рухових функцій. Це підвищує ризик травм та інвалідності, тому людям похилого віку необхідна спеціалізована допомога для підтримки їхнього здоров’я та фізичної активності.

Наприклад, необхідність у медичних послугах, таких як регулярні огляди, лікування хронічних захворювань, а також реабілітація після травм або операцій, є основною потребою цієї групи населення.

Психоемоційні зміни також є невід'ємною частиною старіння. Вік може супроводжуватися ізоляцією, депресією, тривожними розладами та іншими психічними проблемами. Втрата рідних, зміни в соціальному статусі (вихід на пенсію, втрата професійної активності), зменшення соціальних контактів можуть погіршувати емоційний стан літніх людей. В результаті, їм може знадобитися не тільки медична, але й психологічна допомога, включаючи консультації, психотерапевтичні сеанси та заняття для підтримки психічного здоров'я.

Соціальні зміни, які часто виникають у літньому віці, можуть впливати на рівень активності особи в суспільстві. Люди похилого віку можуть почати відчувати себе менш залученими до соціальних процесів, що може призвести до відчуття марності або безпорадності. Вони можуть зіткнутися з проблемами в адаптації до змін, таких як переїзд до іншого місця проживання, особливо в разі переміщення з зони бойових дій, як це спостерігається серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО). У таких випадках літнім людям потрібна спеціалізована підтримка в адаптації до нових умов життя, включаючи соціальні послуги, доступ до освітніх та культурних програм, а також програми волонтерства, що дозволяють їм зберігати соціальні зв'язки.

Ініціативи, орієнтовані на підтримку старшого покоління, повинні відповідати не лише їхнім фізичним потребам, а й забезпечувати їм можливість брати участь у громадському житті та підтримувати позитивний емоційний стан. Програми адаптації, соціального супроводу, організація місць для спілкування та культурної діяльності мають критичне значення для інтеграції літніх людей в нові умови.

Важливим аспектом підтримки людей похилого віку є також забезпечення доступу до послуг у сфері соціального захисту, медичних консультацій, догляду за здоров'ям, а також допомога в здійсненні правових

процедур, таких як оформлення пенсії, отримання соціальних виплат, реєстрація місця проживання.

Слід також врахувати думки науковців щодо статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

За твердженням О. Риндзак, внутрішньо переміщені особи (ВПО) залишаються громадянами своєї держави, тому вони зберігають всі права, які належать громадянам цієї країни. Це означає, що, незважаючи на зміну місця проживання, ВПО мають право на отримання медичних, соціальних, освітніх та правових послуг, а також на захист їхніх прав, зокрема прав на житло, працю та гідні умови життя. Однак їхній статус внутрішньо переміщених осіб передбачає низку особливостей, які вимагають додаткової уваги та підтримки з боку держави.

Однією з головних проблем ВПО є необхідність забезпечення їх базовими потребами, такими як житло, харчування та медичні послуги, особливо в умовах війни чи конфлікту, коли більшість ресурсів і можливостей для забезпечення життєдіяльності може бути обмежена. Також внутрішньо переміщені особи часто стикаються з труднощами в доступі до соціальних послуг, таких як пенсійне забезпечення, виплати соціальної допомоги або компенсації за майно, яке було втрачене через бойові дії або переселення.

Додатково, статус ВПО вимагає того, щоб держава створювала спеціалізовані механізми підтримки. Це може включати різноманітні програми з адаптації до нових умов життя, організацію тимчасового житла, медичні та психологічні послуги для тих, хто пережив травми війни, а також програми працевлаштування для допомоги в пошуку роботи. Важливим є забезпечення юридичної допомоги для врегулювання правових питань, що виникають у процесі переміщення, таких як реєстрація нового місця проживання, відновлення документів, оформлення пенсій та інших соціальних виплат.

Крім того, внутрішньо переміщені особи часто стикаються з психологічними труднощами через пережиті травми, соціальну ізоляцію та

відчуття втрати. З цієї причини держава повинна організовувати не тільки фізичну, але й емоційну підтримку для ВПО [29, с. 122].

О. Слободян зазначає, що внутрішньо переміщена особа (ВПО) є громадянином України або особою без громадянства, яка була змушена залишити своє місце постійного проживання в межах України через обставини, що виникли внаслідок збройного конфлікту, тимчасової окупації, насильницьких дій, порушення прав людини чи інших серйозних порушень прав. Водночас, ВПО не виїхала за межі країни, а залишилася в межах держави, шукаючи безпечніші умови для життя та можливість відновлення своєї життєдіяльності в новому місці. Цей статус ВПО має кілька важливих аспектів, які відрізняють його від статусу біженців або осіб, що емігрували за кордон. Зокрема, внутрішньо переміщена особа зберігає громадянство своєї країни, але внаслідок зовнішніх або внутрішніх обставин змушена покинути свою рідну місцевість і шукати притулок в іншому регіоні України. Така особа стикається з рядом специфічних проблем, пов'язаних не тільки з фізичними аспектами переміщення (зміна місця проживання, втрата майна, пошук тимчасового житла), а й з психологічними та соціальними наслідками, такими як ізоляція, травма війни та труднощі в інтеграції в нову громаду.

У разі збройних конфліктів або тимчасової окупації, коли значні території країни можуть опинятися під контролем окупаційних сил, громадяни змушені виїжджати з небезпечних зон. При цьому вони не можуть виїхати за кордон через різні причини – від неможливості отримання міжнародного захисту до особистих обставин, таких як вік, стан здоров’я або відсутність фінансових ресурсів. Важливою особливістю є те, що, незважаючи на обставини, ВПО залишаються під захистом правового поля України і повинні мати доступ до всіх прав і послуг, що гарантуються громадянам цієї країни. Цей статус також означає, що внутрішньо переміщені особи можуть претендувати на компенсації, допомогу та підтримку від держави або місцевих органів влади, але часто зустрічаються з труднощами в доступі до цих послуг. Оскільки держава та місцева влада не завжди мають достатні ресурси для задоволення

потреб усіх ВПО, важливою є роль благодійних організацій, громадських структур та міжнародних організацій, які допомагають підтримувати внутрішньо переміщених осіб у цей складний період.

Тим не менш, не всі внутрішньо переміщені особи мають однакові умови для адаптації в новому місці. Багато з них, зокрема особи похилого віку, особи з інвалідністю та багатодітні родини, мають особливі потреби, які потребують спеціалізованої підтримки. О. Слободян вважає, що відсутність достатньої підтримки та інтеграції може призводити до подальшої соціальної ізоляції, психологічних труднощів та економічної вразливості, що тільки погіршує їхній стан [31, с. 104].

Т. Перегудова зазначає, що внутрішньо переміщена особа (ВПО) – це людина, яка змушена покинути своє місце постійного проживання в межах держави, але не перетнула міжнародного кордону. Причини цього переміщення можуть бути різноманітними, але часто вони пов’язані з насильством, порушенням прав людини або іншими надзвичайними обставинами, такими як збройні конфлікти, політичні репресії, природні катастрофи чи соціально-економічні кризи. ВПО залишаються в межах своєї рідної країни, намагаючись знайти безпечніший прихисток на території інших регіонів.

Таке визначення підкреслює, що внутрішньо переміщені особи, на відміну від біженців, не виїжджають за межі країни, але їхні умови життя суттєво змінюються через необхідність залишити своє постійне місце проживання. Вони можуть переживати численні труднощі, пов’язані з переїздом, такими як втрата житла, пошук тимчасового притулку, втрата зв’язків з родиною або близьким оточенням, а також труднощі у пристосуванні до нових соціальних умов.

Окрім того, внутрішнє переміщення створює додаткові проблеми для соціальної інтеграції таких осіб, оскільки їм часто важко адаптуватися до нового оточення, де вони стикаються з економічними, соціальними та психологічними бар’єрами. ВПО можуть мати обмежений доступ до ресурсів, таких як житло, медичні послуги, освіта, соціальний захист або робочі місця,

що призводить до підвищеної соціальної вразливості та залежності від державної допомоги чи підтримки благодійних організацій.

Також варто зазначити, що ці особи залишаються громадянами своєї країни, що дає їм право на захист з боку держави. Проте, в умовах кризових ситуацій, коли державні ресурси обмежені, ці права можуть бути обмежені, а доступ до допомоги – ускладнений. Важливу роль у підтримці ВПО виконують як державні органи влади, так і неурядові організації, які надають гуманітарну допомогу, психологічну підтримку, соціальні послуги та медичну допомогу [24, с. 44].

За словами визначенням І. Гринько, особа похилого віку – це індивід, який перебуває на етапі життя, коли фізичні можливості починають знижуватися, функціональні процеси сповільнюються, а соціальний статус зазнає змін. Це період, коли людина стикається з фізіологічними змінами, такими як зниження сили, витривалості, мобільності та функцій організму. Окрім фізичних змін, зростає значення психологічних та соціальних аспектів цього етапу, оскільки старість часто асоціюється з певними переживаннями, пов'язаними з переоцінкою життя, ідентичності та соціальних зв'язків.

І. Гринько наголошує, що старість – це не лише фізіологічний процес, а й період інтерпретації життєвого досвіду. Люди похилого віку часто починають більше замислюватися над тим, що вони пережили, і як їхній досвід може бути корисним для інших. Важливим аспектом є передавання знань, набутих за життя, що дає можливість активніше інтегруватися в сучасне соціальне середовище. Вони можуть виступати як наставники, консультанти або опікуни молодших поколінь, допомагаючи зберігати традиції, культуру та соціальні зв'язки в громаді.

Наявність досвіду в багатьох випадках робить осіб похилого віку важливими учасниками соціальних процесів, які можуть надати цінні поради чи здійснити роль позитивного зразка для молоді. Крім того, старші люди часто активніше залучаються до волонтерської діяльності, культурних ініціатив або освітніх програм, що дозволяє їм зберігати почуття значущості та соціальної

включеності. І. Гринько зазначає, що це важливо для їхнього емоційного та психологічного благополуччя, оскільки відчуття необхідності в суспільстві допомагає зменшити самотність, депресію та ізоляцію [7, с. 84].

Законодавство України визначає осіб похилого віку як людей, які потребують спеціальних умов для забезпечення гідного життя, включаючи доступ до медичних послуг, соціальної допомоги, пенсійного забезпечення та реабілітаційних послуг. У Законі України «Про соціальні послуги» йдеться про надання державної допомоги таким особам, зокрема через підтримку на дому, медичне обслуговування, психологічну допомогу і створення комфортних умов для життя [12].

Люди похилого віку, крім пенсії, можуть отримувати соціальну допомогу на підставі їхнього матеріального становища, а також користуватися правом на пільги, такі як безкоштовний проїзд у громадському транспорті, знижки на оплату житлово-комунальних послуг та інші види підтримки. У країні діють програми. Такі програми передбачають надання послуг на дому, включаючи допомогу в побуті, прибирання, догляд за здоров'ям, а також психологічну підтримку [9, с. 38-39].

Особливе значення, на думку В. Кравця, має те, що часто особи похилого віку є частиною групи внутрішньо переміщених осіб, оскільки через збройний конфлікт чи інші надзвичайні ситуації багато старших людей змушені покидати свої домівки. Це додає додаткових складнощів, оскільки вони одночасно стикаються з проблемами, пов'язаними з адаптацією до нових умов життя, та з необхідністю отримання спеціальної підтримки. При цьому, для осіб похилого віку, які є ВПО, держава повинна забезпечувати додаткову допомогу, яка відповідає їхнім віковим та соціальним потребам [18, с. 49-50].

Соціальна робота – це професійна діяльність, спрямована на надання допомоги особам, сім’ям, групам або спільнотам у подоланні життєвих труднощів, поліпшенні умов життя, забезпеченні соціальної справедливості, інтеграції та соціального захисту [32, с. 101]. Вона ґрунтується на принципах

гуманізму, поваги до людської гідності, рівності, недискримінації, а також на засадах партнерства між соціальним працівником і клієнтом.

За твердженням Ю. Бриндікова, соціальна робота охоплює широкий спектр заходів: психологічна підтримка, консультування, медіація, сприяння у доступі до освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, працевлаштування тощо [2, с. 136].

Таким чином, поняття «внутрішньо переміщена особа» та «особа похилого віку» мають важливе значення для соціальної політики та правової системи. Вони визначають потреби осіб, які зазнають особливих труднощів, таких як втрата житла, переміщення в інші регіони, вікові проблеми зі здоров'ям і соціальним становищем. Підтримка цих осіб є пріоритетним завданням для держави, яке потребує комплексного підходу, що включає соціальні, медичні та правові гарантії для забезпечення гідних умов життя для цих категорій громадян.

1.2. Історія вивчення та законодавче забезпечення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку

На першому етапі вивчення проблем ВПО похилого віку фокусувалося на їхній соціальній адаптації та базових потребах. Українські науковці, такі як М.А. Шабан, досліджували механізми соціальної адаптації ВПО, звертаючи увагу на труднощі, пов'язані з втратою житла, соціальних зв'язків і доступу до медичних послуг. В.І. Жук узагальнила недоліки нормативно-правової бази, вказуючи на брак спеціалізованих програм для літніх переселенців.

Міжнародні організації, зокрема Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), також сприяли дослідженню, проводячи оцінки потреб ВПО. Звіти УВКБ ООН (2015–2017) виявили, що особи похилого віку становлять до 30% від загальної кількості ВПО в Україні, і їхні потреби часто ігноруються через пріоритетність підтримки сімей із дітьми чи осіб

працездатного віку. Ці дані стали основою для розробки цільових програм соціальної роботи.

Після 2019 року, з прийняттям Закону України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII, дослідження соціальної роботи з ВПО похилого віку набули більш системного характеру. Науковці, такі як Ярослав Співак, акцентували увагу на моделях соціального обслуговування (стаціонарна, напівстаціонарна, нестаціонарна) та їхній адаптації до потреб літніх переселенців. Дослідження Н. Шевчук підкреслюють європейський досвід, зокрема Франції, де розвинена правова база забезпечує доступ ВПО до соціальних послуг, що може бути адаптовано в Україні.

Повномасштабне вторгнення Росії в 2022 році посилило актуальність теми. У цей період з’явилися роботи, присвячені паліативному догляду та психологічній підтримці ВПО похилого віку, які втратили близьких чи житло. Кваліфікаційні роботи, наприклад, Н. Шепель, пропонують моделі соціальної роботи з догляду вдома для літніх ВПО, враховуючи їхню обмежену мобільність і потребу в соціальній інтеграції.

Законодавча база соціальної роботи з ВПО похилого віку в Україні формувалася поступово, реагуючи на виклики, спричинені внутрішнім переміщенням. Основні нормативно-правові акти охоплюють як загальні положення щодо ВПО, так і специфічні норми, що стосуються осіб похилого віку.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014) став першим кроком у регулюванні статусу ВПО. Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 01.10.2014 встановила порядок обліку ВПО та видачі довідок, що стало передумовою для отримання соціальної допомоги. Постанова № 332 від 20.03.2022 запровадила виплати на проживання (2000 грн для осіб похил Stuart Little), що дозволяло особам похилого віку отримувати соціальні виплати без необхідності звернення до установ соціального захисту.

Однак на ранніх етапах законодавство не враховувало специфічні потреби осіб похилого віку. Наприклад, літні ВПО часто стикалися з проблемами доступу до пенсій через вимогу фізичної присутності для верифікації, що було складно для осіб із обмеженою мобільністю.

Постанова КМУ № 709 від 11.07.2023 уточнила критерії надання допомоги ВПО, зокрема пріоритетність осіб похилого віку (55+), які не працюють, для отримання щомісячних виплат. Постанова № 57 від 26.06.2019 регулює надання соціальних послуг особам похилого віку з психічними розладами, що є актуальним для ВПО, які зазнали травм унаслідок війни.

Україна активно гармонізує своє законодавство з європейськими стандартами. Дослідження на прикладі Франції показують важливість підтримуючої правової бази, яка забезпечує захист і доступ до послуг для ВПО. Європейський досвід вплинув на розробку програм соціальної інтеграції та реабілітації, зокрема через створення територіальних центрів соціального обслуговування, таких як Центр «Турбота», що надають послуги догляду вдома та паліативної допомоги.

З початку XX століття питання соціальної адаптації і захисту прав ВПО стали предметом уваги міжнародних організацій, таких як ООН та різноманітних національних урядів. В. Кузьмінський стверджує, що проблеми соціальної підтримки ВПО похилого віку, зокрема, привернули увагу після зростання числа внутрішньо переміщених осіб у кінці XX і на початку XXI століття, коли військові конфлікти та політична нестабільність стали причиною масового переміщення людей [30, с. 60-62].

Однією з основних проблем у роботі з внутрішньо переміщеними особами похилого віку є їхня вразливість, що визначається кількома факторами, включаючи фізичні, психологічні та соціальні потреби, які ускладнюють процес адаптації до нових умов життя. Старші люди, які змушені покидати рідні домівки внаслідок конфліктів або природних катастроф, часто стикаються з серйозними труднощами, які вимагають особливої уваги і підтримки.

Психологічні проблеми також становлять серйозну перешкоду для адаптації цієї категорії осіб. Похилі люди, особливо ті, хто пережили війну, катастрофи або інші форс-мажорні обставини, можуть відчувати сильний стрес, тривогу, депресію та посттравматичний стресовий розлад. Для таких осіб зміна звичного середовища є не лише фізичним переміщенням, а й психологічним випробуванням. Т. Федорова підкреслює, що втрата дому, близьких, знайомого оточення і традиційного способу життя часто призводить до відчуття самотності, безпорадності і зниження самоповаги, що потребує спеціалізованої психологічної підтримки [35, с. 95].

Соціальні потреби також значною мірою впливають на процес адаптації ВПО похилого віку. Залишаючи свою рідну громаду, старші люди можуть втратити соціальні зв'язки, що є важливими для підтримки їхнього психоемоційного стану. Вони можуть бути ізольовані від родини, друзів або знайомих, і цей соціальний вакуум може посилювати їхню самотність і почуття відчуженості. У нових умовах їм складно налагодити нові соціальні зв'язки, особливо якщо вони потрапляють у незнайомі культурні або мовні середовища, де можуть відчувати себе чужими. Крім того, похилого віку особи часто мають менше можливостей для професійної активності або залучення до громади, що ще більше ускладнює їхню соціальну інтеграцію.

Водночас, соціальна робота з вимушеними переселенцями спрямована на підтримку їхньої адаптації, захист прав, підвищення адаптаційного потенціалу та створення умов для стабільного життя. Також вона передбачає допомогу в налагодженні соціальних зв’язків, самоорганізації та успішній інтеграції в суспільство.

Окремо слід згадати Постанову Кабінету Міністрів №1074-VIII від 31 березня 2016 року, яка затвердила рекомендації парламентських слухань щодо дотримання прав ВПО та громадян України, які проживають на окупованих територіях. Ці рекомендації стимулювали ухвалення багатьох нормативних актів, спрямованих на вирішення проблем переселенців та їхніх сімей.

О. Жук вказує, що також виникла потреба у створенні системи обліку ВПО та їхніх родин, що знайшло відображення в Постанові КМУ №509 від 1 жовтня 2014 року. Цей документ запровадив механізм видачі довідок для обліку ВПО та регулював особливості функціонування цієї системи [10, с. 148].

Головною проблемою багатьох таких сімей залишається матеріальна нестабільність та погані житлові умови. Вони потребують постійної, адресної, гарантованої соціальної допомоги, а не разових заходів. Для цього необхідно розробити ефективні соціальні програми роботи з переселенцями, які враховуватимуть соціально-економічні можливості кожного регіону.

Основними напрямками діяльності соціальних служб щодо підтримки внутрішньо переміщених сімей є (рис. 1.1).

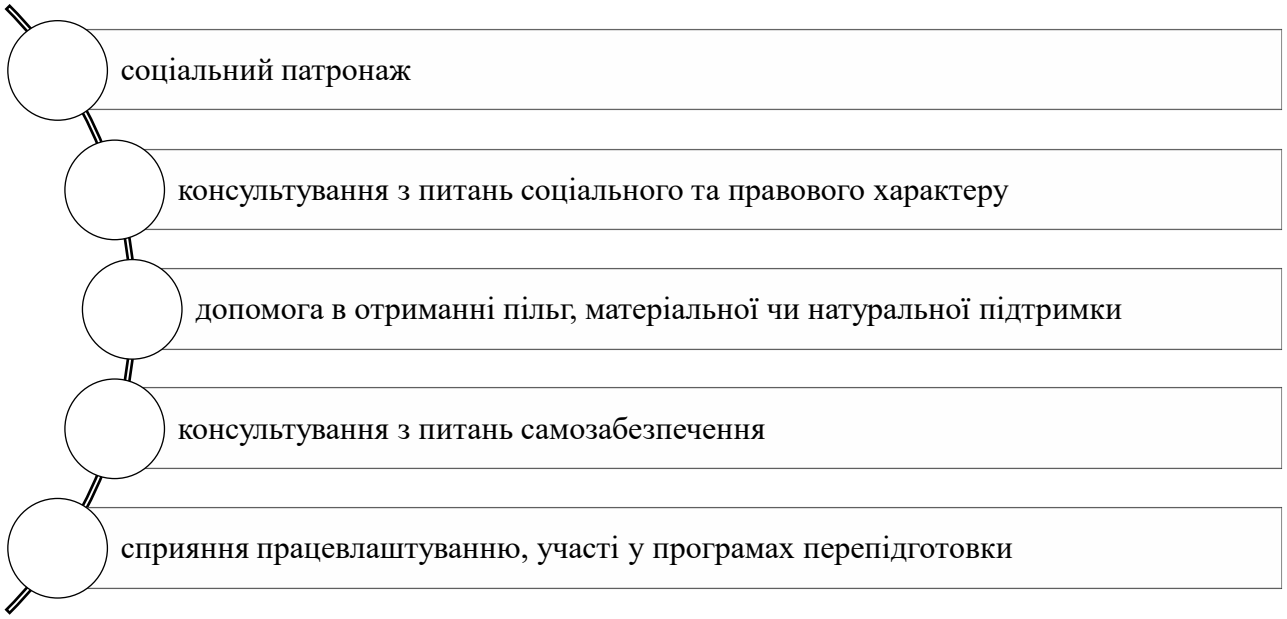

Рис. 1.1. Основні напрямки діяльності соціальних служб щодо підтримки внутрішньо переміщених сімей [20, с. 55-57]

Постанова КМУ №365 від 8 червня 2016 року встановлює порядок призначення та відновлення соціальних виплат для внутрішньо переміщених осіб. Вона охоплює пенсії, стипендії, різні види соціальної допомоги, компенсації, матеріальну підтримку, надання соціальних послуг, субсидії та пільги. Виплати фінансуються з державного бюджету та фондів обов’язкового державного соціального страхування [27].

Документ також передбачає перевірку фактичного місця проживання переселенців, зазначеного у довідці про взяття на облік. Для цього здійснюється обстеження матеріально-побутових умов сім'ї. Такий підхід дозволяє спростити процедуру обліку та забезпечити контроль за наданням соціальних виплат і субсидій, що сприяє підвищенню прозорості й ефективності допомоги переселенцям.

На цьому етапі важливим є вивчення потреб внутрішньо переміщених сімей, аналіз послуг, які їм надаються, та оцінка рівня задоволеності цими послугами. Для цього сім'ї проходять соціальне інспектування, що дозволяє з'ясувати їхні потреби та, у разі необхідності, взяти їх під соціальний супровід. Соціальні працівники керуються Законом України «Про соціальні послуги» та постановами КМУ №895 і №896 від 21 листопада 2013 року, які регламентують взаємодію суб'єктів соціального супроводу й порядок виявлення сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Суб'єкти, які забезпечують адаптацію внутрішньо переміщених осіб (ВПО), відіграють важливу роль у підтримці їхнього соціального, психологічного та економічного становища після вимушеного переселення. І. Хомишин стверджує, що центри соціальних служб є одними з основних структур, що надають широкий спектр послуг ВПО, включаючи реєстрацію, консультації, матеріальну та медичну допомогу. Вони сприяють соціальній інтеграції та адаптації людей, надаючи можливості для отримання необхідної допомоги та підтримки в процесі освоєння нового місця проживання [36, с. 189].

Управління соціального захисту також активно залучене до процесу адаптації ВПО, надаючи фінансову допомогу, пенсійні виплати, допомогу малозабезпеченим та інші соціальні послуги. Вони займаються оформленням соціальних виплат та пенсій, що є важливим етапом у відновленні стабільного соціального становища переселенців. Зокрема, допомога у формуванні пакетів документів для ВПО, а також забезпечення доступу до державних і муніципальних послуг – важливі аспекти роботи цих органів.

Державні міграційні служби виконують важливу роль у забезпеченні реєстрації внутрішньо переміщених осіб, що є необхідним для отримання права на допомогу, а також для подальшого вирішення питання щодо адаптації в новому місці. Міграційні служби допомагають людям похилого віку, інвалідам та іншим вразливим категоріям ВПО з оформленням документів, що необхідні для доступу до соціальних послуг, медичних установ та інших важливих ресурсів.

Благодійні фонди, такі як «Карітас України» або «Червоний Хрест», часто є важливими партнерами в адаптації ВПО. Вони організовують гуманітарні місії, надають продуктові набори, медикаменти, надають психологічну допомогу та допомагають з працевлаштуванням. Благодійні організації можуть фінансувати проекти з надання допомоги найбільш уразливим категоріям ВПО, таким як літні люди, багатодітні сім'ї або особи з інвалідністю.

Громадські організації займаються підтримкою соціальної адаптації ВПО через реалізацію програм з психологічної реабілітації, правової допомоги, а також організовують різноманітні культурні та освітні заходи. Вони допомагають людям знайти нові соціальні зв'язки, адаптуватися до нового середовища, а також забезпечують підтримку в питаннях юридичного характеру, зокрема в наданні консультацій щодо прав на житло, соціальні виплати, медичне забезпечення та інші важливі аспекти.

Незважаючи на прогрес, соціальна робота з ВПО похилого віку стикається з низкою викликів:

- недостатнє фінансування: Обмежені ресурси ускладнюють забезпечення якісних соціальних послуг.
- доступність: Особи похилого віку з обмеженою мобільністю часто не можуть самостійно звернутися за допомогою.
- психологічні травми: ВПО похилого віку потребують посиленої психологічної підтримки через втрати, спричинені війною.
- бюрократія: Складні процедури верифікації та подання заяв залишаються бар’єрами.

Перспективи розвитку включають розширення цифрових сервісів (наприклад, через додаток «Дія»), залучення волонтерських організацій і посилення міжсекторальної співпраці. Модель догляду вдома, запропонована в дослідженнях, може стати основою для масштабних програм підтримки.

1.3. Методи дослідження соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку

Методи вивчення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку охоплюють як загальнонаукові, так і спеціальні підходи, що дозволяють комплексно дослідити потреби цієї вразливої категорії населення, ефективність надання соціальних послуг, а також шляхи їх вдосконалення.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) похилого віку в умовах війни є складним і багатогранним процесом, який вимагає глибокого розуміння їхніх потреб, проблем і соціального контексту. Для ефективного планування та реалізації соціальних програм необхідно застосовувати науково обґрунтовані методи дослідження. Ці методи дозволяють зібрати достовірну інформацію про стан ВПО похилого віку, оцінити їхні потреби та розробити відповідні стратегії підтримки. У цьому розділі розглядаються основні методи дослідження, які використовуються в соціальній роботі з цією категорією населення, їх особливості, переваги та обмеження, а також доцільність застосування в умовах війни

В. Кравець зазначає, що до загальнонаукових методів належать аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, індукція та дедукція. Аналіз дозволяє розкласти складні соціальні явища на окремі складові для глибшого розуміння специфіки потреб внутрішньо переміщених осіб похилого віку. Синтез, навпаки, дає змогу поєднати окремі елементи в єдину систему знань про механізми соціальної підтримки. Узагальнення базується на систематизації емпіричних даних і практичного досвіду з метою виведення загальних закономірностей. Метод порівняння допомагає оцінити різні форми соціальної

допомоги, виявити ефективні практики та вдосконалити моделі роботи [18, с. 49-50].

Також у процесі дослідження використовуються соціологічні та емпіричні методи – спостереження, опитування, інтерв'ю, анкетування, аналіз документів. Вони спрямовані на вивчення реального стану життя переміщених осіб похилого віку, виявлення їхніх потреб, рівня задоволення соціальними послугами та ступеня інтеграції у нові громади.

Усі методи соціальної роботи застосовуються з дотриманням ключових принципів: гуманізму, індивідуального підходу, поваги до людської гідності, добровільності взаємодії, конфіденційності, професійної етики, міждисциплінарності, а також принципу прав людини як засадничої цінності. Особлива увага приділяється принципу активної участі клієнта у вирішенні його життєвих труднощів та зміцненню його ресурсного потенціалу.

Індивідуальна підтримка є ключовим методом, що дозволяє соціальним працівникам працювати безпосередньо з кожною людиною, враховуючи її конкретні потреби та проблеми. Це включає консультування щодо юридичних, медичних та соціальних питань. Похилого віку особи часто потребують допомоги в оформленні документів, у тому числі щодо права на житло, пенсії та інших соціальних пільг, а також у питаннях, пов'язаних із отриманням медичних послуг. Соціальні працівники можуть надати правову допомогу у вирішенні питань щодо соціального забезпечення, захисту прав та законних інтересів переселенців, а також надати консультації з інших життєвих ситуацій, таких як пошук роботи або вступ до соціальних програм.

Крім того, індивідуальна підтримка включає організацію психологічної допомоги для тих, хто пережив стрес, втрату дому або родини, а також для тих, хто має депресивні стани чи посттравматичний стресовий розлад. Важливою частиною цієї роботи є налаштування довіри та створення комфортної атмосфери для того, щоб людина могла відкрито говорити про свої переживання і труднощі. Соціальні працівники проводять бесіди, іноді

залучаючи психологів чи психотерапевтів, аби допомогти зняти емоційне навантаження і адаптуватися до нових умов [22, с. 149].

Групова підтримка є важливою частиною соціальної роботи, оскільки вона дозволяє внутрішньо переміщеним особам похилого віку налагодити зв'язки з іншими людьми, які опинилися в подібних обставинах. Це може включати арт-терапевтичні заняття, групові заняття з психологом, організацію культурних або дозвіллєвих заходів, які допомагають переселенцям відчути себе частиною нової громади. Такі групи також можуть бути корисними для соціалізації, зменшення відчуття ізольованості та допомоги в адаптації до нових умов життя [21, с. 72-73].

Інституційна підтримка включає роботу з різними організаціями, державними і неурядовими установами, які можуть надати необхідну допомогу літнім людям. Це може бути допомога у пошуку житла, організація тимчасового проживання для ВПО, надання медичних послуг або соціальних виплат. Інституційна підтримка також передбачає взаємодію з медичними установами, що забезпечують літнім переселенцям необхідне лікування та реабілітацію. Соціальні працівники співпрацюють з лікарями, фармацевтами, органами соціального захисту, допомагаючи похилого віку переселенцям отримати доступ до всіх необхідних послуг [18, с. 50].

Особливу увагу соціальні працівники приділяють процесу соціальної інтеграції, оскільки для ВПО похилого віку, які пережили переміщення, важливо не лише знайти нове місце для проживання, але й адаптуватися до нової громади. Соціальна інтеграція може включати допомогу в освоєнні нових соціальних норм, залучення до місцевих ініціатив, участь у місцевих заходах, таких як клуби для літніх людей, об'єднання за інтересами чи благодійні ініціативи. Важливим елементом цієї роботи є налагодження контактів між ВПО та місцевими жителями, що сприяє створенню підтримувальної соціальної мережі.

Інтерв’ю є одним із ключових методів якісного дослідження в соціальній роботі з ВПО похилого віку. Цей метод передбачає структуровану,

напівструктуровану або неструктуровану бесіду з респондентами для збору детальної інформації про їхній досвід, потреби та проблеми. У контексті ВПО похилого віку інтерв'ю дозволяють отримати глибоке розуміння індивідуальних історій переміщення, психологічного стану, соціальних зв'язків і бар'єрів, з якими стикаються літні люди.

Напівструктуроване інтерв'ю є особливо ефективним, оскільки дозволяє досліднику задавати ключові питання, але водночас залишає простір для вільного висловлення думок респондента. Наприклад, можна запитати про досвід евакуації, доступ до медичних послуг чи відчуття соціальної ізоляції. Для літніх людей важливо створювати комфортну атмосферу під час інтерв'ю, враховуючи їхню можливу емоційну вразливість або фізичні обмеження.

Інтерв'ю дозволяють отримати глибокі, суб'єктивні дані, які важко зібрати за допомогою інших методів. Вони допомагають виявити унікальні аспекти життя ВПО похилого віку, такі як втрата соціального статусу чи труднощі з адаптацією в новому середовищі.

Проведення інтерв'ю є часозатратним процесом, а аналіз отриманих даних потребує значних зусиль. Крім того, літні люди можуть бути стриманими у вираженні своїх почуттів через страх, недовіру або психологічні травми.

Фокус-групи передбачають групові дискусії за участю 6–12 осіб, які мають спільні характеристики, наприклад, статус ВПО та похилий вік. Цей метод дозволяє дослідити спільні проблеми, потреби та погляди, а також виявити групову динаміку та взаємодію між учасниками.

У контексті ВПО похилого віку фокус-групи можуть бути організовані в центрах тимчасового проживання чи громадських організаціях. Наприклад, дискусія може стосуватися доступу до медичних послуг або бар'єрів у соціальній інтеграції. Важливо, щоб модератор мав навички роботи з вразливими групами та враховував можливі фізичні чи психологічні обмеження учасників.

Фокус-групи сприяють обміну досвідом між учасниками, що може допомогти виявити спільні проблеми та запропонувати колективні рішення. Вони також дозволяють зібрати широкий спектр думок за короткий час.

Літні люди можуть відчувати дискомфорт у групових дискусіях через сором'язливість або страх осуду. Крім того, організація фокус-груп у віддалених регіонах чи в умовах війни може бути ускладненою через логістичні проблеми.

Метод спостереження передбачає систематичне вивчення поведінки, взаємодії та умов життя ВПО похилого віку в їхньому природному середовищі, наприклад, у центрах для ВПО, медичних закладах чи громадських просторах.

Спостереження може бути як учасницьким, коли дослідник бере активну участь у житті громади, так і неучасницьким, коли дослідник лише фіксує події. Наприклад, спостереження за тим, як літні ВПО взаємодіють із соціальними працівниками чи отримують гуманітарну допомогу, може виявити бар'єри в доступі до послуг.

Цей метод дозволяє отримати об'єктивні дані про реальні умови життя та поведінку, які не завжди можна виявити через опитування. Він особливо корисний для оцінки доступності інфраструктури чи якості соціальних послуг.

Спостереження потребує значного часу та може бути обмеженим через етичні питання, такі як необхідність отримання згоди учасників. Умови війни також ускладнюють доступ до певних локацій.

Анкетування є одним із найпоширеніших кількісних методів, який передбачає використання стандартизованих опитувальників для збору даних від великої кількості респондентів. У контексті ВПО похилого віку анкети можуть включати питання про демографічні характеристики, стан здоров'я, доступ до соціальних послуг чи рівень задоволеності допомогою.

Для літніх людей анкети повинні бути простими, з чіткими питаннями та великим шрифтом, враховуючи можливі проблеми із зором чи когнітивними функціями. У деяких випадках анкети можуть заповнюватися за допомогою

соціальних працівників, щоб подолати бар’єри, пов’язані з низькою цифровою грамотністю.

Анкетування дозволяє зібрати дані від великої вибірки, що забезпечує репрезентативність результатів. Отримані дані можна аналізувати статистично для виявлення тенденцій і закономірностей.

Літні люди можуть мати труднощі із заповненням анкет через фізичні чи психологічні обмеження. Крім того, анкетування не завжди дозволяє отримати глибокі якісні дані про суб’єктивний досвід.

Аналіз статистичних даних передбачає використання наявних баз даних, наприклад, інформації від державних установ, міжнародних організацій чи громадських об’єднань, для оцінки масштабів проблем ВПО похилого віку. Це може включати дані про кількість переміщених осіб, їхній віковий склад, стан здоров’я чи доступ до соціальних виплат.

У контексті війни в Україні аналіз статистичних даних може допомогти оцінити, наприклад, кількість ВПО похилого віку в певному регіоні чи обсяг наданої гуманітарної допомоги. Для цього використовуються звіти ООН, Міністерства соціальної політики України чи інших організацій.

Цей метод забезпечує широкий огляд ситуації та дозволяє виявити системні проблеми, такі як недостатнє фінансування соціальних програм.

Умови війни ускладнюють збір достовірних даних, оскільки багато ВПО можуть бути незареєстрованими. Крім того, статистичні дані не відображають індивідуальних історій і суб’єктивних потреб.

Для комплексного вивчення проблем ВПО похилого віку доцільно використовувати змішані методи, які поєднують якісні та кількісні підходи. Наприклад, анкетування може бути доповнене інтерв’ю для поглибленого розуміння результатів. Такий підхід дозволяє отримати як числові дані (наприклад, відсоток ВПО, які не мають доступу до медичних послуг), так і якісні описи їхнього досвіду.

Змішані методи особливо ефективні в умовах війни, коли ситуація швидко змінюється, а потреби ВПО є різноманітними. Наприклад, спочатку

можна провести анкетування для оцінки загальних потреб, а потім організувати фокус-групи для детального обговорення виявлених проблем.

Поєднання методів забезпечує повноту та достовірність даних, дозволяючи розробляти більш обґрунтовані соціальні програми.

Змішані методи є ресурсоємними, оскільки потребують як кількісного, так і якісного аналізу. Умови війни можуть ускладнити їх реалізацію через обмежений доступ до респондентів.

Дослідження соціальної роботи з ВПО похилого віку потребує дотримання етичних принципів. По-перше, необхідно отримати інформовану згоду учасників, пояснивши мету дослідження та гарантуючи конфіденційність. По-друге, важливо враховувати вразливість літніх людей, уникаючи питань, які можуть викликати емоційний дискомфорт. По-третє, дослідники повинні забезпечити доступність методів для осіб із фізичними чи когнітивними обмеженнями, наприклад, надаючи анкети у зручному форматі чи проводячи інтерв’ю в комфортному середовищі.

До основних методів, що використовуються для підтримки внутрішньо переміщених осіб похилого віку, можна віднести соціальний патронаж та організацію соціального супроводу. Соціальний патронаж передбачає регулярне спостереження за станом літніх людей, закупівля продуктів, супровід до медичних установ чи виконання інших необхідних завдань [8, с. 121]. Це допомагає покращити якість життя і забезпечити доступ до необхідних послуг, що важливо для людей похилого віку, особливо у період переміщення.

Соціальний супровід передбачає комплексну підтримку, що включає моніторинг стану та потреб ВПО похилого віку, а також допомогу у вирішенні матеріальних і психологічних проблем. В. Матвійчук зазначає, що соціальні працівники надають консультування, допомагають з правовими питаннями, а також забезпечують доступ до медичних послуг і соціальних виплат. Вони можуть організовувати зустрічі з психологами або психотерапевтами для зниження стресу та адаптації до нових умов [23, с. 126].

Один з важливих аспектів – це формування інтегрованого підходу до соціальної роботи, де працюють не тільки соціальні працівники, але й інші фахівці, такі як психологи, медичні працівники та юристи. Така командна взаємодія дозволяє комплексно вирішувати проблеми, що виникають у внутрішньо переміщених осіб похилого віку, і забезпечує їм більш ефективну та злагоджену підтримку в процесі адаптації та відновлення[14, с. 88].

Методи дослідження соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку включають якісні (інтерв'ю, фокус-групи, спостереження), кількісні (анкетування, аналіз статистичних даних) та змішані підходи. Кожен із цих методів має свої переваги та обмеження, але їхнє комплексне використання дозволяє отримати повну картину проблем і потреб ВПО похилого віку. В умовах війни особливу увагу слід приділяти етичним аспектам, доступності методів і врахуванню специфіки цієї вразливої категорії населення. Результати таких досліджень є основою для розробки ефективних соціальних програм, які сприятимуть покращенню якості життя ВПО похилого віку.

Отже, вивчення соціальної роботи з цією категорією осіб потребує постійного оновлення теоретичних підходів і практичних методик, оскільки ситуація, що виникає через переміщення людей, є динамічною та багатогранною. Тому важливо продовжувати дослідження ефективності різних методів роботи з ВПО похилого віку, з урахуванням нових соціальних, економічних і політичних реалій.

Поняття «внутрішньо переміщена особа», «особа похилого віку» та «соціальна робота» є взаємопов'язаними в контексті сучасних соціальних викликів, зумовлених збройними конфліктами, демографічними змінами та зростанням потреб у підтримці вразливих категорій населення.

Внутрішньо переміщена особа – це людина, яка була змушена покинути своє постійне місце проживання в межах країни через загрозу життю або безпеці, і потребує всебічної допомоги для інтеграції у нове середовище.

Особа похилого віку – це людина, яка досягла старшого віку, має особливі потреби, пов’язані зі здоров’ям, соціальною адаптацією, а іноді й самотністю чи залежністю від сторонньої допомоги.

Соціальна робота в цьому контексті виступає як професійна діяльність, що забезпечує підтримку, захист прав, розвиток внутрішнього потенціалу та сприяє соціальній інтеграції осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Історія вивчення соціальної роботи з ВПО похилого віку бере початок із 2014 року, коли анексія Криму та війна на Донбасі спричинили масове переміщення. Ранні дослідження зосереджувалися на адаптації та базових потребах, тоді як після 2019 року, із прийняттям Закону «Про соціальні послуги», акцент змістився на системні моделі догляду та європейський досвід. Повномасштабне вторгнення 2022 року підкреслило важливість психологічної та паліативної підтримки.

Законодавча база включає Закон «Про забезпечення прав і свобод ВПО» (2014), Постанови КМУ № 509 і № 332, які регулюють облік і виплати, а також Закон «Про соціальні послуги» (2019), що встановлює стандарти догляду. Постанова № 709 (2023) і Наказ Мінсоцполітики № 956 (2017) уточнюють пріоритетність осіб похилого віку та стандарти підтриманого проживання. Проте бюрократичні бар’єри та недостатнє фінансування залишаються викликами.

Методи дослідження – аналіз документів, інтерв’ю, опитування, кейс-метод і порівняльний аналіз – забезпечують комплексне розуміння потреб ВПО похилого віку та ефективності соціальних програм. Ці методи дозволяють виявляти недоліки, такі як обмежений доступ до послуг для осіб із низькою мобільністю, і пропонувати рішення, наприклад, розширення догляду вдома.

Перспективи розвитку соціальної роботи з ВПО похилого віку пов’язані з цифровізацією (розширення можливостей «Дії»), залученням волонтерських організацій і адаптацією європейських практик. Подальші дослідження мають

зосередитися на вдосконаленні психологічної підтримки та інклюзивних програм, щоб забезпечити гідне життя для цієї вразливої категорії населення.

Методи вивчення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку є складною системою наукових і практичних підходів, що охоплюють як загальнонаукові методи – аналіз, синтез, узагальнення, індукцію, дедукцію, порівняння, – так і емпіричні.

Важливим є поєднання принципів гуманізму, індивідуального підходу, поваги до гідності людини, конфіденційності та міждисциплінарності, що забезпечують етичну основу соціальної роботи. Практичні методи – індивідуальна, групова та інституційна підтримка – дозволяють адресно реагувати на потреби літніх переселенців, сприяючи їхній соціальній адаптації, психологічному відновленню та інтеграції в нові громади.

РОЗДІЛ 2
ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

2.1.Основні проблеми і потреби внутрішньо переміщених осіб похилого віку в умовах війни

Війна в Україні, що триває з 2014 року та загострилася у 2022 році, призвела до масового переміщення населення. За даними ООН, станом на 2025 рік в Україні налічується мільйони внутрішньо переміщених осіб (ВПО), значну частину яких становлять люди похилого віку. Ця категорія населення є особливо вразливою через фізичні, психологічні та соціальні обмеження, пов’язані з віком. Умови війни ускладнюють їхнє життя, створюючи нові виклики та загострюючи вже наявні проблеми. У цьому есе розглядаються основні проблеми, з якими стикаються ВПО похилого віку, а також їхні ключові потреби, які необхідно врахувати для забезпечення гідного рівня життя та підтримки.

Однією з найгостріших проблем для ВПО похилого віку є втрата домівки. Багато літніх людей жили у власних будинках чи квартирах, які були зруйновані або залишені через бойові дії. Ця втрата не лише позбавляє їх фізичного притулку, але й руйнує відчуття безпеки та стабільності, яке є особливо важливим у похилому віці. Більшість із них не мають фінансових ресурсів для відновлення житла чи придбання нового, а оренда в нових регіонах часто є непосильною через низькі пенсії.

Крім того, літні люди часто втрачають особисті речі, які мають для них велику емоційну цінність, наприклад, сімейні фотографії чи пам’ятні предмети. Це поглиблює відчуття втрати ідентичності та зв’язку з минулим, що може призводити до психологічних травм.

Літні люди часто мають хронічні захворювання, які потребують регулярного медичного догляду, ліків та спеціалізованого лікування. Умови

війни ускладнюють доступ до медичних послуг: у багатьох регіонах зруйновані лікарні, а в нових місцях проживання ВПО стикаються з нестачею ліків, довгими чергами до лікарів і високими цінами на медичні препарати. Наприклад, такі захворювання, як гіпертонія, діабет чи серцево-судинні розлади, потребують постійного моніторингу, який стає важкодоступним.

Крім того, війна спричиняє додатковий стрес, що негативно впливає на психічне здоров'я. Літні ВПО часто страждають від депресії, тривожності та посттравматичного стресового розладу (ПТСР) через пережиті обстріли, втрату близьких чи розлуку з сім'єю. Відсутність доступу до психологічної допомоги лише погіршує ситуацію.

Переміщення до нового регіону часто означає втрату соціальних зв'язків. Літні люди залишають друзів, сусідів, а іноді й членів родини, що призводить до соціальної ізоляції. У нових громадах їм важко адаптуватися, знайти нових знайомих чи інтегруватися в суспільне життя. Ця ізоляція особливо відчутна для тих, хто має обмежену мобільність або не може самостійно відвідувати громадські заходи.

Відсутність соціальної підтримки також ускладнює доступ до інформації про державні програми, гуманітарну допомогу чи інші ресурси, які могли б полегшити їхнє становище. Літні люди часто не володіють сучасними технологіями, що робить їх залежними від інших у пошуку інформації чи оформленні документів.

Більшість ВПО похилого віку живуть на пенсію, яка в умовах інфляції та зростання цін є недостатньою для покриття базових потреб. Оренда житла, оплата комунальних послуг, купівля ліків та їжі стають серйозним фінансовим тягарем. Державна допомога для ВПО, хоча й існує, часто є недостатньою або важкодоступною через бюрократичні процедури. Наприклад, оформлення статусу ВПО чи перереєстрація пенсій може бути ускладненою для літніх людей, які не мають доступу до Інтернету чи не можуть самостійно відвідувати державні установи.

Однією з першочергових потреб ВПО похилого віку є забезпечення доступним і комфортним житлом. Це може включати надання тимчасового житла в модульних будинках, соціальних гуртожитках або субсидування оренди. Важливо, щоб житло було пристосоване до потреб літніх людей, наприклад, мало пандуси, зручне розташування та доступ до базових комунальних послуг.

Забезпечення регулярного доступу до медичних послуг є критично важливим. Це включає надання безкоштовних або субсидованих ліків, організацію виїзних медичних бригад до віддалених регіонів, де проживають ВПО, а також розширення програм психологічної підтримки. Мобільні медичні пункти та телемедицина можуть стати ефективними інструментами для забезпечення медичних потреб літніх людей.

Для подолання соціальної ізоляції необхідно створювати умови для залучення ВПО похилого віку до громадського життя. Це може включати організацію клубів за інтересами, груп взаємодопомоги чи культурних заходів. Важливо також забезпечити доступ до інформації про місцеві ресурси, наприклад, через соціальних працівників, які можуть відвідувати літніх людей і допомагати з оформленням документів чи отриманням гуманітарної допомоги.

Держава та міжнародні організації повинні забезпечити додаткову фінансову підтримку для ВПО похилого віку. Це може включати цільові виплати на оренду житла, субсидії на ліки чи спрощення процедур отримання соціальних виплат. Важливо також проводити інформаційні кампанії, щоб літні люди знали про свої права та можливості.

Внутрішньо переміщені особи похилого віку в умовах війни стикаються з численними проблемами, включаючи втрату житла, проблеми зі здоров’ям, соціальну ізоляцію та фінансові труднощі. Ці виклики вимагають комплексного підходу до їх вирішення. Забезпечення доступного житла, медичної допомоги, соціальної інтеграції та фінансової підтримки є ключовими потребами, які необхідно задовольнити для покращення якості життя цієї вразливої категорії населення. Уряд, громадські організації та міжнародна спільнота повинні

об’єднати зусилля, щоб створити ефективні механізми підтримки ВПО похилого віку, адже їхній добробут є важливим показником гуманності суспільства в умовах війни.

К. Лук’янова вказує, що перш за все, особливістю роботи з ВПО є надання екстреної допомоги в перші дні переміщення, що включає забезпечення житлом, харчуванням, одягом та медичною допомогою. Наприклад, органи соціального захисту в західних регіонах України створюють тимчасові центри розміщення, де надаються базові послуги [21, с. 75-76].

Ще однією важливою складовою є правова підтримка. Багато переміщених осіб стикаються з труднощами в оформленні документів, отриманні соціальних виплат або працевлаштуванні. Соціальні працівники допомагають у поданні заяв на статус ВПО, оформленні фінансової допомоги та інших адміністративних процедурах. Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) є важливою ланкою в системі державного управління, забезпечуючи громадянам доступ до широкого спектра послуг [23, с. 125]. У контексті допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО), в багатьох ЦНАПах створено спеціалізовані відділи, які орієнтовані на потреби цієї групи людей. Відділи для роботи з ВПО в ЦНАПах спрощують процеси отримання державних послуг та полегшують адаптацію переселенців у нових умовах.

Зокрема, в таких відділах надаються консультації з питань, що стосуються отримання соціальних виплат, реєстрації місця проживання, оформлення пенсій та інших документів, необхідних для стабільного життя в новому місці. ВПО можуть без труднощів оформити довідки про реєстрацію, що є необхідними для доступу до соціальних гарантій, або подати заяви на виплати, пільги та інші державні послуги, що можуть полегшити їхнє фінансове становище.

У відділах ЦНАП надаються консультації щодо всіх етапів оформлення пенсій для внутрішньо переміщених осіб похилого віку: від реєстрації місця проживання до безпосереднього призначення та виплати коштів. Першочергово консультанти Пенсійного фонду України на порталі чи в контакт-центрі

підтримують у визначенні, який саме територіальний орган ПФУ відповідальний за виплату пенсії, а також допомагають із заповненням заяви про переведення пенсійних виплат на нову адресу.

Для призначення пенсії за віком ВПО необхідно подати до ПФУ або через Дію документи: паспорт, ідентифікаційний код, документи про страховий стаж (трудова книжка, диплом тощо), довідку ВПО, банківські реквізити для перерахунку коштів, а також фотографію (2,5×3 см). У випадку втрати документів ЦНАП сприяє отриманню дубліката трудової книжки та довідок із місця попередньої реєстрації.

Строк розгляду заяви становить до 30 календарних днів, а у разі потреби – до 45 днів із можливістю подати скаргу на затримку через єдиний контакт-центр ПФУ (Skype-канал або телефон). Для комфортнішого обслуговування маломобільних пенсіонерів ЦНАПи впроваджують опцію дистанційного запису на прийом через особистий кабінет на порталі ПФУ, що дозволяє уникнути очікування в черзі.

Оскільки цифрові сервіси можуть бути недоступні для літніх людей, у ЦНАПах створюють «зони соціальної допомоги», де волонтери та працівники надають індивідуальні консультації, допомагають заповнювати електронні форми та пояснюють алгоритм подачі документів як онлайн, так і в паперовому вигляді.

У новому порядку виплати пенсій для ВПО передбачено фізичну ідентифікацію одержувача при поновленні виплат або підтвердження факту «живої особи» за допомогою мобільних бригад ПФУ, що виїжджають до місця проживання літнього переселенця [42].

Крім того, ЦНАПи сприяють оформленню інших соціальних документів: довідок про розмір пенсії, про перебування (не перебування) на обліку, а також довідки ВПО, необхідної для підтвердження права на соціальні гарантії. Такий комплексний підхід забезпечує своєчасне отримання виплат, зменшує бюрократичні перепони та підвищує соціальну захищеність внутрішньо переміщених осіб похилого віку.

ЦНАП також часто організовує додаткові послуги для ВПО, такі як допомога в оформленні медичних карток, реєстрації дітей у навчальних закладах, наданні адресної допомоги та підтримки в отриманні доступу до житлових субсидій[34]. Особливо важливим є надання допомоги в питаннях, які стосуються пошуку роботи, адже соціальна інтеграція ВПО безпосередньо залежить від їх здатності знайти нове місце праці. В ЦНАПах можуть надаватися консультації щодо трудового законодавства та допомога у реєстрації ВПО як безробітних для отримання допомоги по безробіттю.

Для зручності ВПО, багато ЦНАП впроваджують електронні послуги, що дозволяють звертатися до органів влади без необхідності особистого відвідування. Це особливо важливо для маломобільних груп населення, у тому числі для літніх людей та осіб з інвалідністю. Електронні послуги дають змогу переселенцям подати заявки через Інтернет, відслідковувати стан їхнього виконання та отримувати консультації онлайн.

До основних труднощів належать низький рівень цифрової грамотності, відсутність технічних засобів (смартфонів, комп'ютерів), нестабільний доступ до Інтернету, а також психологічний бар'єр перед новими технологіями. Для подолання цих труднощів необхідно передбачити комплекс рішень: проведення навчальних занять або індивідуальних консультацій щодо користування електронними сервісами, створення спеціалізованих пунктів допомоги при ЦНАПах чи у місцях компактного проживання ВПО, де літні люди можуть отримати підтримку у заповненні онлайн-заявок. Важливо також забезпечити наявність гарячих ліній, через які можна отримати допомогу телефоном, та зберегти можливість особистого прийому для тих, хто не може скористатися цифровими інструментами. Такий підхід дозволить уникнути цифрового виключення та забезпечити рівний доступ до адміністративних послуг для всіх категорій ВПО, зокрема осіб похилого віку.

ЦНАП також може організовувати спеціальні заходи або «гарячі лінії» для ВПО, щоб оперативно реагувати на їхні потреби в період кризи. Наприклад, в умовах війни, коли велика кількість людей стикається з необхідністю швидко

реєструватися на новому місці проживання або отримувати невідкладну допомогу, такі спеціалізовані відділи допомагають уникнути черг та зменшити бюрократичні перешкоди.

Соціально-психологічна підтримка є важливою складовою процесу адаптації внутрішньо переміщених осіб, оскільки багато з них переживають емоційний та психологічний стрес через втрату домівки, рідних та звичного способу життя. Багато людей стикаються з наслідками посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожності та почуттям ізоляції, що потребує кваліфікованої допомоги [35, с. 96-97].

Для ефективного відновлення емоційного стану ВПО, соціальні служби активно співпрацюють із психологами, організовуючи індивідуальні консультації, групові тренінги та арт-терапевтичні заняття. Психологічна підтримка включає роботу над відновленням почуття безпеки та стабільності, а також допомогу у подоланні психологічних травм. Психологи допомагають учасникам навчатися справлятися з емоційними труднощами, розвивати стратегії подолання стресу та забезпечують безпечний простір для вираження почуттів [24, с. 44-46].

Внутрішньо переміщені особи похилого віку в умовах війни стикаються з низкою серйозних проблем і потреб, що ускладнюють їх адаптацію до нових умов. Ось основні з них, найбільш характерні для осіб похилого віку:

Фізичні проблеми:

- погіршення здоров’я: Багато літніх людей страждають від хронічних захворювань, таких як гіпертонія, діабет, проблеми з опорно-руховим апаратом, які потребують постійного медичного спостереження та лікування. В умовах війни доступ до медичних послуг може бути обмежений.
- обмежена мобільність: Похилі люди часто мають проблеми з рухливістю, що ускладнює їх пересування під час евакуації або в нових умовах розселення.

Психологічні проблеми:

- стрес і тривога: Війна викликає у людей похилого віку високий рівень стресу через втрату домівки, родини, знайомого оточення. Багато з них переживають посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) або депресію.

- почуття ізоляції: Втрата соціальних зв'язків, родичів, друзів, а також переїзд в нові місця призводить до відчуття самотності та ізоляції.

Соціальна ізоляція:

- відсутність підтримки: Багато літніх людей залишаються без підтримки родини або близьких через те, що їхні родичі або загинули, або евакуювалися в інші регіони. Залишаються лише самі, без можливості звернутися за допомогою.

- важкий доступ до соціальних послуг: Внутрішньо переміщені особи похилого віку можуть мати труднощі з доступом до соціальних та медичних послуг у нових місцях проживання через відсутність інформації або фізичні обмеження.

Економічні труднощі:

- втрата джерела доходу: Багато літніх людей живуть на пенсію або інші соціальні виплати, але в умовах війни, через переміщення, може бути ускладнений доступ до фінансової підтримки.

- необхідність у додаткових витратах: Літнім людям доводиться витрачати більше грошей на ліки, спеціалізоване медичне обладнання, а також на організацію свого житла в умовах переміщення.

Відсутність доступу до житла:

- погіршення житлових умов: Втрата житла через руйнування або евакуацію ставить літніх людей у складну ситуацію, де вони вимушені жити в тимчасових притулках або в умовах, що не відповідають їхнім потребам (наприклад, відсутність ліфтів, медичних послуг, пристосованих для людей з інвалідністю).

Юридичні проблеми:

- необхідність у правовій допомозі: Внутрішньо переміщені особи похилого віку можуть зіткнутися з труднощами в оформленні статусу ВПО,

отриманні соціальних виплат, пенсій, а також з іншими правовими питаннями, пов’язаними з переміщенням.

Обмеження у доступі до інформації:

- медійна ізоляція: Відсутність доступу до Інтернету або інших медіа-ресурсів у нових умовах може ускладнити пошук інформації про доступні соціальні послуги, програми допомоги або можливості для адаптації.

Основні потреби внутрішньо переміщених осіб похилого віку:

1. Медичні послуги: Постійний медичний догляд, ліки, психологічна підтримка.

2. Фінансова підтримка: Гарантований доступ до пенсій, соціальних виплат, гуманітарної допомоги.

3. Житло: Надання тимчасового житла, а також доступ до пристосованих житлових умов.

4. Психологічна підтримка: Психотерапевтичні консультації, допомога в адаптації до нових умов життя.

5. Правова допомога: Консультації щодо оформлення документів та отримання соціальних послуг.

6. Соціальна інтеграція: Відновлення соціальних зв’язків, організація дозвілля та можливостей для соціалізації.

У Львові, наприклад, функціонують кризові центри, де проводяться спеціалізовані заняття для ВПО, спрямовані на психологічне розвантаження як для дітей, так і для дорослих (табл. 2.1., див. Додаток Г).

Арт-терапія є важливим елементом такої підтримки, оскільки творчі заняття дають можливість виразити почуття, зняти емоційну напругу та відволіктися від негативних переживань. Вона допомагає ВПО відновити зв'язок з власними емоціями та почуттями, а також розвиває креативність і відчуття задоволення від процесу творчості. В рамках арт-терапії можуть бути проведені заняття з малювання, ліпки, рукоділля або театральної майстерності, що дозволяє не лише позбутися стресу, але й відчути себе частиною спільноти (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Види арт-терапії та їхні результати[9, с. 39]

Тип заняття	Мета	Опис	Очікуваний результат
Малювання	Вираження емоцій, зняття напруги	Використання фарб, олівців чи інших матеріалів для створення художніх робіт	Полегшення емоційного стану, розвиток креативності
Ліпка	Відновлення концентрації, відчуття спокою	Створення скульптур із глини чи пластиліну	Покращення моторики, зосередження
Рукоділля	Стимулювання позитивного мислення, соціалізація	Виготовлення прикрас, вишивання, плетіння	Підвищення самооцінки, створення відчуття спільності
Театральна майстерність	Робота із самовираженням, комунікація	Інсценування, участь у міні-виставах	Покращення комунікаційних навичок, зниження тривожності
Музична терапія	Полегшення стресу через звук	Спів, гра на інструментах	Зняття психологічного напруження, гармонізація емоцій

Доступна статистика засвідчує, що участь внутрішньо переміщених осіб похилого віку в програмах професійної перекваліфікації та працевлаштування залишається вкрай обмеженою. З початку 2024 року ваучери на навчання отримали 804 особи, з яких 494 є ВПО, однак в офіційних звітах відсутні дані про те, скільки з них старші за 60 років, натомість аналітики оцінюють їхню частку менше ніж у 5 % від загального числа бенефіціарів [3].

У межах міської програми «Київ – місто рівних можливостей» для ВПО старших за 60 років організовано курси з цифрової грамотності та ремісництва, в яких станом на жовтень 2024 року взяли участь 69 людей похилого віку. Карітас-Харків у рамках проекту S.U.P.E.R. надає навчально-реабілітаційні

послуги самотнім літнім переселенцям, проте кількісних даних щодо залучення саме до професійних курсів у своїх публікаціях не наводить [4].

Регіональні центри перепідготовки, зокрема Сумський центр підвищення кваліфікації, проводять навчальні програми для самотніх громадян похилого віку, проте не розподіляють статистику за категорією ВПО. Нормативно-правова база України гарантує право на професійну підготовку всім працездатним громадянам, однак не встановлює обов'язкових квот для осіб похилого віку чи ВПО. Державна соціальна програма передбачає виділення 109 млн грн на окремі соціальні послуги для ВПО похилого віку в 2025 році, що, утім, охоплює в першу чергу послуги соціального супроводу, а не безпосередні курси перекваліфікації [3]. Варто зазначити, що в актуальних умовах попит на працю людей, які нещодавно вийшли на пенсію підвищився у зв'язку з дефіцитом кадрів, викликаним війною. У відповідності з цим особи похилого віку мають реальні шанси на продовження професійної діяльності.

Наявні дослідження вказують, що лише 206 літніх ВПО з 786 найбільш вразливих отримали комплекс послуг із тимчасового розміщення та професійної орієнтації, що підтверджує необхідність створення спеціалізованих вікових навчальних модулів і цілеспрямованого інформування про такі можливості. З урахуванням демографічних, фізичних та цифрових бар'єрів літніх переселенців, їхня доля серед учасників загальних програм перекваліфікації залишається незначною, що підкреслює потребу в адаптації темпу викладання, спрощенні інтерфейсів та активній підтримці на всіх етапах навчання і оформлення документів. Програма економічної підтримки ВПО (табл. 2.3., див. Додаток Є).

Таким чином, особливості соціальної роботи з ВПО в умовах війни включають екстрену допомогу, правову та психологічну підтримку, сприяння освіті й працевлаштуванню, а також створення умов для соціальної інтеграції. Ці заходи спрямовані на відновлення людської гідності, адаптацію до нових реалій та забезпечення стабільного майбутнього для переміщених осіб.

2.2. Індивідуальні та групові форми роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку

Індивідуальна робота з літніми ВПО передбачає персоналізований підхід, з урахуванням фізичних, психологічних та соціальних потреб. Наприклад, соціальні працівники можуть здійснювати регулярні візити для моніторингу стану здоров'я та надання допомоги у побутових питаннях. У багатьох громадах організовано мобільні бригади, які надають медичні консультації та соціальні послуги прямо в місцях компактного проживання ВПО. Також активно використовуються програми індивідуального консультування, наприклад, допомога у відновленні документів, оформленні соціальних виплат або вирішенні юридичних питань.

Групові форми роботи з літніми ВПО спрямовані на їх соціалізацію, емоційну підтримку та створення почуття спільноти. Одним із прикладів, як влучно зазначає І. Гринько, є організація груп взаємопідтримки, де люди похилого віку можуть спілкуватися, ділитися переживаннями та отримувати психологічну підтримку [7, с. 84-85]. У Львівській та Тернопільській областях активно функціонують клуби за інтересами для ВПО, що проводять майстер-класи, культурні заходи та екскурсії.

На думку О. Жука, для літніх людей важливо відчувати свою значущість і залишатися активними учасниками суспільного життя, тому програми волонтерства набувають дедалі більшої популярності серед внутрішньо переміщених осіб похилого віку [10, с. 148]. Такі ініціативи дозволяють їм долучатися до громадської діяльності, відчувати власну корисність і створювати нові соціальні зв'язки, відчувати власну спроможність через можливість надавати допомогу нужденним.

Наприклад, у Київській області успішно діє ініціатива «Старші наставники», що має на меті залучення літніх переселенців до активної участі в освітньо-культурній діяльності та підтримку міжпоколіннєвого зв'язку. В рамках програми літні наставники мають можливість передавати свої знання та

навички молодому поколінню, працюючи з дітьми та молоддю у різних галузях, таких як традиційні ремесла, мистецтво, літературна творчість або садівництво.

Ключовими аспектами програми є:

- залучення літніх людей до навчання та творчої діяльності, що дозволяє їм не лише допомогти молоді, але й зберігати активну життєву позицію.

- розвиток відносин, де молодь та старші обмінюються досвідом, підтримують один одного та створюють міцні соціальні зв'язки.

- сприяння психологічній реабілітації літніх переселенців через участь у культурних, освітніх та творчих активностях.

- підвищення соціальної активності та інтеграція літніх осіб у нову громаду через організацію спільних заходів, виставок, ярмарків та майстер-класів.

У межах цієї програми літні люди (від 30 до 80 літніх переселенців віком 60–75 років), передають свої знання та навички молоді, допомагаючи зберігати культурну спадщину України. Зокрема, вони навчають молодших учасників традиційним ремеслам, таким як вишивка, гончарство, плетіння кошиків, різьблення по дереву та іншим видам народного мистецтва. Це не лише сприяє збереженню традицій, але й допомагає налагоджувати спілкування між поколіннями.

Крім цього, літні ВПО часто виступають наставниками в соціальних проєктах, ділячись своїм життєвим досвідом, знаннями та моральною підтримкою. Наприклад, вони можуть консультувати молодь щодо побудови кар'єри, організації побуту або подолання життєвих викликів. Такий підхід допомагає літнім людям відчути себе потрібними, а молодшим учасникам – отримати важливі життєві уроки.

Додатковою складовою програми є організація спільних заходів, таких як ярмарки, виставки робіт майстрів-ремісників, відкриті лекції чи тренінги. У таких заходах літні люди можуть брати активну участь, отримуючи можливість представити свої досягнення ширшій аудиторії.

Більше того, ініціатива «Старші наставники» включає психологічну підтримку учасників, оскільки волонтерська діяльність позитивно впливає на емоційний стан літніх людей, допомагає їм подолати ізоляцію та зберігати почуття власної гідності.

Особливу увагу у роботі з літніми переселенцями В. Матвійчук приділяє арт-терапії та організації культурних заходів, адже творчість є потужним інструментом для подолання стресу, емоційного напруження та соціальної ізоляції. Такий підхід сприяє не лише покращенню психологічного стану літніх людей, але й розвитку нових соціальних зв’язків та інтеграції в нове середовище [23, с. 125].

Наприклад, у Хмельницькому діє проект «Творчість без кордонів», орієнтований на залучення літніх внутрішньо переміщених осіб до різних форм творчої діяльності. У рамках цього проєкту, за словами Ю. Бриндікова, учасники мають можливість займатися малюванням, співами, літературною творчістю чи рукоділлям. Заняття проводять досвідчені фахівці, які використовують методики арт-терапії для гармонізації емоційного стану [2, с. 136-137]. Малювання допомагає виразити накопичені емоції через кольори та форми, тоді як співи сприяють звільненню від внутрішньої напруги та покращенню настрою.

Проєкт також пропонує майстер-класи з рукоділля, наприклад, вишивки, плетіння, створення прикрас, які не тільки надають практичні навички, а й мають терапевтичний ефект, допомагаючи учасникам зосередитися на процесі та відволіктися від тривожних думок. Крім того, такі заняття є чудовою нагодою для встановлення нових знайомств та обміну досвідом між учасниками, що сприяє формуванню відчуття спільноти та підтримки.

Т. Іванова зазначає, що ефективними є також освітні програми, що надають літнім внутрішньо переміщеним особам можливість адаптуватися до сучасних умов, зокрема через освоєння нових технологій. В умовах війни та постійних змін в соціальному та економічному середовищі важливо, щоб люди похилого віку могли не лише зберігати зв'язок з рідними та близькими, але й

отримувати доступ до актуальної інформації, медичних послуг та соціальних виплат, які все частіше доступні онлайн [13, с. 114].

У Вінниці курси цифрової грамотності для літніх переселенців організовані Департаментом соціальної політики міської ради спільно з платформою «Дія.Освіта» та громадськими організаціями, зокрема «Карітас-Вінниця». Програма передбачає серію безкоштовних тренінгів з базових навичок користування смартфоном і комп'ютером: реєстрація в месенджерах, робота з електронною поштою, подача заяв на пенсію та запис до медичних закладів через онлайн-платформи. Заняття проводяться в «цифрових хабах» при ЦНАПах і публічних бібліотеках, обладнаних комп'ютерами з виходом в Інтернет, де волонтери та соціальні працівники надають індивідуальну допомогу в освоєнні електронних сервісів [28].

Для реєстрації на курс учасники можуть звернутися до розділу «Електронні консультації» на офіційному порталі Вінницької міської ради, де доступна інструкція з онлайн-запису та перелік необхідних документів. Після успішного завершення навчання переселенці отримують сертифікат, що підтверджує їхню цифрову компетентність і може використовуватися як додатковий документ при оформленні соціальних послуг.

Таким чином, індивідуальні та групові форми роботи з ВПО похилого віку спрямовані на забезпечення їхніх базових потреб, збереження психологічного благополуччя та інтеграцію в нове соціальне середовище.

2.3. Організація допомоги внутрішньо переміщеним особам похилого віку засобами соціальної роботи на прикладі Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування населення

Запорізький міський територіальний центр соціального обслуговування населення (далі – ТерЦентр) надає безоплатні соціальні послуги громадянам похилого віку в обсягах, визначених державними стандартами, зокрема внутрішньо переміщеним особам, які не здатні до самообслуговування й не мають родичів, здатних за ними доглядати.

Юридична особа ТерЦентру, зареєстрована за адресою вул. Рекордна, 9-А у Запоріжжі, акумулює досвід понад десяти років надання соціальних послуг вразливим категоріям населення. Серед головних напрямів діяльності – догляд вдома, соціальне таксі, супровід у вирішенні бюрократичних питань і виїзні бригади соціальних працівників для консультацій на дому. У рамках міської комплексної програми соціального захисту ТерЦентр організовує адресну матеріальну допомогу на проживання та лікування, а також одноразові цільові виплати за особистими зверненнями громадян.

Виплати на проживання внутрішньо переміщеним особам (ВПО) фінансуються з державного бюджету України. У 2022 році на ці цілі було виділено 52,8 млрд грн, а у 2023 році – 73,3 млрд грн для підтримки понад 2,5 млн ВПО. Додатково ВПО можуть отримувати гуманітарну допомогу від міжнародних організацій, таких як Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), через програми грошової допомоги (наприклад, 3600 грн на особу протягом 3 місяців). Ці кошти спрямовуються на підтримку вразливих категорій, зокрема осіб похилого віку.

Особи похилого віку (55 років і старше) можуть звернутися за допомогою кількома способами:

1. Офлайн, через Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП).

- до управлінь соціального захисту населення (УСЗН) за місцем фактичного проживання.

- до виконавчих органів сільських, селищних чи міських рад.

1. Онлайн:

- через мобільний додаток Дія, де можна подати заяву на отримання довідки ВПО та допомоги. Для цього потрібен електронний підпис (КЕП) та пристрій із доступом до інтернету.

2. Телефон:

- урядова «гаряча лінія» **1545** (працює з понеділка по четвер з 9:00 до 18:00, у п’ятницю з 9:00 до 16:45) для консультацій.

- контактний центр Мінсоцполітики: **0 800 507 309** (безкоштовно).

Особам похилого віку, які мають обмежену мобільність, рекомендується звертатися через уповноважену особу (наприклад, родича), яка подає заяву від їхнього імені за наявності письмової згоди.

Для отримання довідки ВПО та призначення допомоги потрібні:

1. Паспорт громадянина України або інший документ, що посвідчує особу (для іноземців – документ, що підтверджує законність перебування в Україні).

2. Реєстраційний номер облікової картки платника податків (РНОКПП) (включаючи дітей).

3. Свідоцтво про народження (для дітей до 14 років).

4. Для осіб з інвалідністю:

- довідка медико-соціальної експертної комісії (МСЕК) для дорослих.

- висновок лікарсько-консультативної комісії (ЛКК) для дітей з інвалідністю.

5. Документ, що підтверджує факт пошкодження/знищення житла (за наявності), виданий органом місцевого самоврядування або внесений до Державного реєстру пошкодженого майна.

Надання допомоги ВПО регулюється низкою нормативно-правових актів:

- закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

- Постанова КМУ № 509 від 01.10.2014 – облік ВПО.

- Постанова КМУ № 332 від 20.03.2022 – порядок виплати допомоги на проживання.

- Постанова КМУ № 709 від 11.07.2023 – уточнення критеріїв підтримки.

- Наказ Мінреінтеграції № 309 від 22.12.2022 – перелік територій, з яких здійснюється переміщення.

Допомога призначається органами соціального захисту населення протягом 15 робочих днів з моменту подання заяви. Перевірки фактичного місця проживання проводяться територіальними органами Національної соціальної сервісної служби. У разі виявлення невідповідностей (наприклад, проживання не за вказаною адресою) ВПО повідомляється про необхідність пройти ідентифікацію протягом 10 днів.

Допомога виплачується щомісяця за повний місяць, незалежно від дати звернення. Вона надається протягом усього періоду воєнного стану плюс один місяць після його припинення.

Призначається на 6 місяців з можливістю продовження ще на 6 місяців за умови відповідності критеріям (наприклад, середньомісячний дохід на одного члена сім’ї не перевищує 9444 грн). Загальний строк не може перевищувати 12 місяців.

Особи похилого віку (55+), які не працюють, належать до пріоритетних категорій для отримання допомоги.

Виплати можуть бути припинені, якщо особа перебуває за кордоном понад 30 днів поспіль, повернулася до покинутого місця проживання або надала недостовірну інформацію.

Для осіб, які повернулися з-за кордону, виплати призначаються через 15 робочих днів після повернення за умови подання заяви.

У ТерЦентрі діє програма «З турботою про Вас», що передбачає регулярні виїзні медичні огляди, безкоштовні консультації лікарів-спеціалістів та забезпечення ліками для хронічних пацієнтів [43]. Для маломобільних літніх клієнтів доступне соціальне таксі з оснащенням пандусами й кріслами для інвалідних возиків. Паралельно соціальні працівники надають консультації з

оформлення пенсій, соціальних виплат і пільг, допомагають відновлювати втрачені документи та перереєструватися за новим місцем проживання.

Психологічна підтримка в ТерЦентрі реалізується через індивідуальні консультації та групову арт-терапію на базі відділення соціальної допомоги вдома, що сприяє зниженню тривожності та відновленню емоційного стану клієнтів. Одночасно організовуються творчі студії, літературні клуби й майстер-класи, які зміцнюють соціальні зв'язки та підтримують культурну ідентичність. Нижче подано таблиці 2.4–2.6, що узагальнюють ключові форми діяльності ТерЦентру з підтримки внутрішньо переміщених осіб похилого віку.

Таблиця 2.4

Діяльність ТерЦентру з гуманітарної та матеріальної підтримки

Напрямок діяльності	**Опис**	**Очікувані результати**
Набори першої необхідності	Продуктові та гігієнічні пакунки, одяг	Забезпечення базових потреб, зниження матеріальної вразливості
Гаряче харчування	Щоденні обіди у відділеннях ТерЦентру	Поліпшення харчування, підтримка фізичного здоров'я
Виїзні гуманітарні бригади	Доставка продуктів, ліків, побутових наборів на дім	Розширення доступу для маломобільних осіб

Таблиця 2.4 свідчить про цілеспрямовану й багатовекторну діяльність Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування населення щодо забезпечення внутрішньо переміщених осіб похилого віку гуманітарною та матеріальною підтримкою. ТерЦентр успішно поєднує стаціонарні й мобільні форми надання допомоги, що дає змогу охопити широку аудиторію осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Забезпечення продуктовими та гігієнічними наборами, одягом і гарячим харчуванням дозволяє покрити базові фізіологічні потреби, зменшити матеріальну вразливість і підвищити рівень гігієни та загального добробуту.

Важливою складовою є діяльність виїзних гуманітарних бригад, які значно розширюють доступ до допомоги для маломобільних осіб, що особливо

актуально в умовах переміщення, обмеженої мобільності або відсутності соціального оточення. Така форма роботи свідчить про гнучкість соціального сервісу, орієнтацію на потреби кожного клієнта та здатність ТерЦентру оперативно реагувати на виклики, пов’язані з кризовими ситуаціями. У результаті формується система підтримки, що не лише забезпечує виживання, а й сприяє збереженню гідності та відчуттю турботи у людей похилого віку, які втратили домівку та звичне середовище існування.

Таблиця 2.5 демонструє всебічну та системну організацію психологічної підтримки й соціалізації внутрішньо переміщених осіб похилого віку в межах діяльності ТерЦентру, що відіграє важливу роль у відновленні емоційної стабільності та збереженні соціального функціонування осіб, які пережили втрату домівки.

Таблиця 2.5

Форми психологічної підтримки та соціалізації

Напрямок діяльності	**Опис**	**Очікувані результати**
Індивідуальні консультації	Робота з психологом на базі центру та виїзні прийоми	Зниження тривожності, покращення емоційного стану
Групова арт-терапія	Майстер-класи з рукоділля, творчі студії	Розвиток творчих здібностей, зміцнення соціальних зв’язків
Літературні та культурні клуби	Читання, обговорення творів, спільні зустрічі	Підтримка культурної ідентичності, соціальна інтеграція

Надання індивідуальних консультацій із психологом — як у стаціонарному форматі, так і під час виїздів — дозволяє вчасно виявляти та опрацьовувати симптоми тривожності, депресії, ізоляції, які характерні для людей похилого віку в умовах вимушеного переселення. Додатковим інструментом емоційної реабілітації виступає групова арт-терапія, що через залучення до творчої діяльності сприяє самовираженню, послабленню психологічної напруги та встановленню міжособистісних контактів.

Літературні й культурні клуби, у свою чергу, забезпечують можливість обміну думками, спільного переживання культурних кодів, що особливо цінно для збереження ідентичності у кризових обставинах. Такі заходи не лише виконують терапевтичну функцію, а й створюють простір для соціальної взаємодії, повертають відчуття приналежності до спільноти, що надзвичайно важливо в умовах втрати звичного соціального середовища. В результаті психологічна й соціокультурна підтримка, що надається ТерЦентром, суттєво підвищує якість життя ВПО похилого віку та сприяє їхній інтеграції в нове середовище.

Таблиця 2.6 свідчить про цілеспрямовану діяльність ТерЦентру щодо формування цифрової компетентності у внутрішньо переміщених осіб похилого віку як важливого ресурсу адаптації до сучасних умов життя. Навчання базовим цифровим навичкам дає змогу подолати бар'єри в комунікації, дозволяючи літнім людям підтримувати постійний контакт із родиною та соціальним оточенням, що є критично важливим для їхнього емоційного добробуту.

Таблиця 2.6

Організація курсів цифрової грамотності

Компонент програми	**Опис**	**Очікувані результати**
Навчальні модулі	Базові функції смартфонів, користування месенджерами, соцмережами	Покращення можливостей зв'язку з родиною, друзями
Державні онлайн-сервіси	Запис до лікаря, оплата комунальних послуг, звернення до ЦНАП	Полегшення доступу до адміністративних й медичних послуг
Основи кібербезпеки	Захист персональних даних, уникнення шахрайства	Зниження ризику шахрайств, фінансових та інформаційних втрат
Індивідуальне наставництво	Персональні зустрічі з викладачем	Підвищення впевненості у користуванні технікою

Інтеграція державних онлайн-сервісів до програми підвищує мобільність і незалежність клієнтів, оскільки забезпечує доступ до адміністративних і медичних послуг без потреби в особистій присутності, що особливо актуально для осіб із обмеженою мобільністю. Освітній блок з основ кібербезпеки формує навички захисту особистих даних та протидії шахрайству, що знижує ризик втрати майна й довіри до цифрових ресурсів. Завдяки індивідуальному наставництву клієнти мають змогу навчатися у власному темпі, з урахуванням особистих потреб і рівня підготовки, що сприяє зростанню впевненості у використанні технологій. Усе це дозволяє стверджувати, що впровадження курсів цифрової грамотності не лише розширює можливості літніх ВПО в умовах цифровізації суспільства, а й зміцнює їхню соціальну інтеграцію, самооцінку та здатність до самостійного життя у нових обставинах.

Отже, організація допомоги внутрішньо переміщеним особам похилого віку на прикладі Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування населення демонструє комплексний підхід до задоволення матеріальних, психологічних, медичних і соціальних потреб цієї вразливої категорії населення. Завдяки поєднанню стаціонарних і виїзних форм обслуговування, надання гуманітарної допомоги, психологічної підтримки, освітніх ініціатив та сприянню соціалізації, ТерЦентр забезпечує не лише базові умови виживання, а й сприяє збереженню гідності, автономності та активної участі літніх ВПО у суспільному житті.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що внутрішньо переміщені особи похилого віку є однією з найуразливіших категорій населення в умовах війни, оскільки вони стикаються з численними фізичними, психологічними, соціальними, економічними та правовими труднощами. Їхні основні потреби охоплюють доступ до якісної медичної допомоги, житла, фінансової підтримки, психологічної стабільності, правової допомоги та соціальної інтеграції.

Особливу роль у задоволенні цих потреб відіграють центри надання адміністративних послуг (ЦНАП), які забезпечують комплексний підхід до

надання державних і соціальних послуг, включаючи юридичні консультації, пенсійне забезпечення, електронні сервіси та психологічну підтримку. Водночас, вирішення проблем літніх ВПО вимагає злагодженої роботи соціальних служб, волонтерських організацій, медичних установ та органів місцевої влади, а також адаптації державної політики до потреб цієї специфічної групи.

Індивідуальні та групові форми роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку мають комплексний характер і спрямовані на задоволення як базових побутових, медичних та юридичних потреб, так і на забезпечення психологічної підтримки, соціалізації та інтеграції в нові громади. Індивідуальна допомога передбачає персоналізоване консультування, відновлення документів, соціальні послуги та медичну підтримку, тоді як групові ініціативи охоплюють клуби за інтересами, арт-терапію, волонтерство, освітні програми та між поколіннєві проєкти, що дозволяють людям похилого віку залишатися активними, корисними та емоційно стабільними. Такі підходи сприяють не лише адаптації літніх переселенців до нових умов життя, а й зміцненню їхньої самооцінки, створенню соціальних зв’язків та збереженню культурної спадщини.

Організація допомоги внутрішньо переміщеним особам похилого віку в Запорізькому міському територіальному центрі соціального обслуговування населення засвідчує ефективність інтегрованого підходу до соціальної роботи з уразливими категоріями громадян у кризових умовах.

Завдяки поєднанню матеріальної підтримки, психологічної допомоги, догляду вдома, освітніх ініціатив, мобільних послуг та соціокультурних активностей, Центру вдається не лише забезпечити базові потреби літніх людей, а й сприяти їхній емоційній стабільності, самореалізації та соціальній інтеграції. Така модель допомоги демонструє чутливість до індивідуальних потреб клієнтів, мобільність реагування та націленість на довгострокове підвищення якості життя внутрішньо переміщених осіб похилого віку.

ВИСНОВКИ

Під час написання роботи були зроблені наступні висновки.

1. З’ясовано, що визначення понять «внутрішньо переміщена особа» та «особа похилого віку» є ключовими для розуміння специфіки соціальної роботи з цими групами. Внутрішньо переміщена особа (ВПО) – це громадянин країни, який був змушений покинути своє постійне місце проживання через збройний конфлікт, природні катастрофи чи інші обставини, але не перетнув міжнародного кордону. Особа похилого віку визначається як індивід, що досягнув віку, коли знижуються фізичні та психоемоційні можливості, що часто потребує специфічної допомоги в адаптації до змін, що відбуваються в його житті. Обидві категорії потребують особливої уваги з боку соціальних служб, оскільки мають свої специфічні потреби і труднощі, пов'язані з адаптацією до нових умов.

2. Історія вивчення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, зокрема з людьми похилого віку, пов’язана з розвитком теорії соціального захисту та психологічної реабілітації. Раніше увага була зосереджена на підтримці ВПО загалом, проте з часом було визнано, що літні люди потребують особливого підходу, оскільки вони мають додаткові труднощі в адаптації, включаючи фізичні, психологічні та соціальні проблеми. Вивчення соціальної роботи з цією категорією людей передбачає використання різноманітних методів: індивідуальних консультацій, соціального супроводу, психологічної підтримки, арт-терапії, а також допомогу в правовому забезпеченні. Практика показує, що інтеграція цих методів у щоденну роботу з ВПО похилого віку дозволяє значно покращити їхнє соціальне становище і допомогти їм адаптуватися до нових умов життя.

В Україні на законодавчому рівні існує низка нормативно-правових актів, які регулюють питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб похилого віку. Зокрема, Закон України «Про правовий статус внутрішньо переміщених осіб» визначає основні механізми підтримки цієї категорії

громадян, а також права на соціальну допомогу, медичне обслуговування та житло. Крім того, державні органи, такі як Міністерство соціальної політики та місцеві органи влади, мають програмні заходи для надання допомоги таким особам, зокрема в наданні фінансової підтримки та медичних послуг. Такі законодавчі ініціативи дозволяють створити більш ефективні умови для адаптації ВПО похилого віку до нових реалій, а також для забезпечення їхніх базових соціальних прав.

3. Обґрунтовано, що дослідження соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку базується на комплексі наукових і практичних підходів, які включають загальнонаукові методи — такі як аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція та порівняння — а також емпіричні й соціологічні інструменти, серед яких особливо значущими є спостереження, опитування, інтерв’ю та аналіз документації.

Особливу увагу приділяють дотриманню принципів гуманізму, індивідуального підходу, поваги до людської гідності, конфіденційності та міждисциплінарної взаємодії, які формують етичну базу соціальної роботи. Практичні методи, зокрема індивідуальна, групова та інституційна підтримка, забезпечують цілеспрямовану допомогу літнім переселенцям, сприяючи їхній адаптації, емоційному відновленню та ефективному включенню в нове соціальне середовище.

4. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні в умовах війни характеризується низкою особливостей, пов'язаних з постійною зміною ситуації та кризовим характером потреб цих осіб. ВПО стикаються з фізичними, психологічними та економічними труднощами, зокрема втратами житла, близьких, а також травмами, що виникли внаслідок конфлікту. У зв'язку з цим соціальна робота спрямована на комплексну допомогу, яка включає медичну, правову, психологічну підтримку та соціальні послуги. Важливою є не тільки негайна гуманітарна допомога, але й довгострокова підтримка для допомоги в адаптації ВПО до нових умов життя та наданні можливості для соціальної інтеграції.

5. Індивідуальні та групові форми роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку мають важливе значення, оскільки люди похилого віку мають специфічні потреби. Індивідуальна робота дозволяє адаптувати підтримку до особистих обставин кожного літнього ВПО, зокрема через консультації, психологічну допомогу, медичну реабілітацію та правову підтримку. Групові форми роботи допомагають літнім людям інтегруватися в нове соціальне середовище, через організацію соціальних заходів, арт-терапії, групових тренінгів, що знижують почуття ізоляції і надають можливість соціальної взаємодії. Комбінація індивідуальних і групових форм роботи дозволяє краще задовольнити потреби цієї категорії осіб, надаючи їм можливість не тільки вирішити практичні питання, але й відновити емоційний стан.

6. Організація допомоги внутрішньо переміщеним особам похилого віку в Запорізькому міському територіальному центрі соціального обслуговування населення засвідчує ефективність інтегрованого підходу до соціальної роботи з уразливими категоріями громадян у кризових умовах. Завдяки поєднанню матеріальної підтримки, психологічної допомоги, догляду вдома, освітніх ініціатив, мобільних послуг та соціокультурних активностей, Центру вдається не лише забезпечити базові потреби літніх людей, а й сприяти їхній емоційній стабільності, самореалізації та соціальній інтеграції. Така модель допомоги демонструє чутливість до індивідуальних потреб клієнтів, мобільність реагування та націленість на довгострокове підвищення якості життя внутрішньо переміщених осіб похилого віку. Особливо важливою є відкритість Центру до інновацій – зокрема впровадження програм цифрової грамотності, що сприяють подоланню інформаційної ізоляції та підвищенню автономності літніх переселенців. Водночас гнучкість і багаторівнева структура надання послуг дозволяють адаптувати допомогу відповідно до змін у соціальній, економічній та безпековій ситуації в країні, що робить досвід Запорізького ТерЦентру цінним прикладом ефективної соціальної політики в умовах війни.

Таким чином, технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку є ключовими для їхньої адаптації до нових умов, сприяння відновленню емоційного стану, інтеграції в суспільство та покращення якості їхнього життя. Ефективність цих технологій залежить від їхньої адаптації до конкретних потреб кожної особи, міжвідомчої співпраці та доступності необхідних ресурсів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бондаренко Ю. Соціально-адаптаційні технології для літніх переселенців в Україні: актуальні практики. № 9. С. 61-67.
2. Бриндіков Ю.Л. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в системі соціальних служб (приклад Хмельницького міського центру соціальних служб). *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 11. С. 135-139.
3. Вимушені переселенці: стан, проблеми, перспективи (09.12-15.12.2024 р.). Інформаційно-реферативний бюлетень (Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі» Ідентифікатор медіа R30-01101) URL: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/vimusheni_pereselentsi/2024/Pereselenzi_2024.12-09.pdf (Дата звернення: 30.04.2025).
4. Карітас Харків. URL: https://caritas.kharkiv.ua/about/ (Дата звернення: 30.04.2025).
5. Горемикіна Ю. В. Моніторинг і оцінювання якості та ефективності соціальних послуг: прикладний аспект. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. №3. С.120-132.
6. Горішна Н. Якість як критерій моніторингу та оцінювання соціальних послуг: можливості чи обмеження? *Social Work and Education*. 2018. Vol. 5. №4. Pp. 19-32.
7. Гринько І. В. Соціальні послуги для людей похилого віку: досвід і перспективи. *Економіка і соціум*. 2018. № 6. С. 83–90.
8. Дубич К. В. Механізми державного управління якістю соціальних послуг в Україні. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2014. №1. С. 119-134.
9. Дубінська Н. Психологічні аспекти соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах конфлікту. *Актуальні питання психології та соціальної роботи*. 2021. № 1. С. 37-42.

10. Жук О. М. Організаційно-правові засади контролю в системі соціального забезпечення в Україні на сучасному етапі. *Економічний форум*. 2021. № 2. С. 147-155.

11. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page. (Дата звернення: 30.04.2025).

12. Закон України «Про соціальні послуги». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15 (Дата звернення: 30.04.2025).

13. Іванова Т. Технології роботи з літніми внутрішньо переміщеними особами в умовах війни. *Соціальна політика та соціальні послуги*. 2022. № 5. С. 112–119.

14. Капська А. Й. Соціальна робота: навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 127 с.

15. Карпенко О.Г. Професійна діяльність соціального працівника як творчий процес. Науковий часопис Національного пед. унту імені М.П. Драгоманова. *Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Вип. 22: зб. наук. пр. К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 139−145.

16. Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні знову зростає, – дані МОМ. URL: https://ukraine.iom.int/uk/news/kilkist-vnutrishnoperemishchenykh-osib-v-ukrayini-znovu-zrostaye-danimom (Дата звернення: 30.04.2025).

17. Конституція України: офіційний текст: прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. К.: Мін-во Юстиції України, 2006. 124 с.

18. Кравець В. А. Сучасні методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними людьми похилого віку: досвід європейських країн. *Соціальна освіта та соціальна робота*. 2020. Т. 15. № 2. С. 48–56.

19. Ломоносова Н., Кабанець Ю., Буць О., Бабич К. Дослідження з питань соціального захисту та соціальних прав в Україні: задоволеність соціальними послугами. Cedos, 2023. 65 с. URL:

https://cedos.org.ua/researches/doslidzhennya-z-pytan-soczialnogozahystu-ta-soczialnyh-prav-v-ukrayini-zadovolenist-soczialnymy-poslugamy/ (Дата звернення: 30.04.2025).

20. Ломоносова Н., Хелашвілі А., Назаренко Ю. Соціальні послуги для ветеранів та ветеранок у громадах: виклики та потреби. Cedos, 2024. 130 с. URL: https://cedos.org.ua/researches/soczialni-poslugy-dlya-veteraniv-ta-veteranok-u-gromadah-vyklyky-ta-potreby/ (Дата звернення: 30.04.2025).

21. Лук'янова К. А. Особливості соціально-педагогічної роботи з переселенцями в Україні: реалії та перспективи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Соціально-педагогічна, 2015. Вип. 24. С. 71–83.

22. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: монографія. Київ: Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. 244 с.

23. Матвійчук В. П. Організаційно-правові засади соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах збройного конфлікту. *Журнал соціальної політики та економіки*. 2022. № 12. С. 123-130.

24. Перегудова Т. Охоплення соціальною допомогою внутрішньо переміщених осіб як критерій ефективності заходів адаптації. *Науково-економічний та суспільно-політичний журнал*. № 7. 2016. С. 43–50.

25. Постанова Кабінету Міністрів України № 329 від 27.04.2018 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України та визнання такою, що втратила чинність, постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1022». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2018-%D0%BF#Text (Дата звернення: 30.04.2025).

26. Постанова Кабінету Міністрів України № 505 від 01.10.2014 року «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг». URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP140505 (Дата звернення: 30.04.2025).

27. Постанова КМУ № 365 від 8 червня 2016 року «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам». URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249110200 (Дата звернення: 30.04.2025)

28. Прийом громадян у Прозорих офісах здійснюється з 8:30 до 16:00 виключно за попереднім записом. URL: https://www.vmr.gov.ua/pryiom-hromadian-u-prozorykh-ofisakh-zdiisniuietsia-z-8-30-do-16-00-vykliuchno-za-poperednim-zapysom. (Дата звернення: 30.04.2025).

29. Риндзак О. Т. Соціокультурні інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному виборі. *Науково-практичний журнал «Регіональна економіка»*. № 3. 2016. С. 120–127.

30. Сімейно орієнтована соціальна робота: практичні аспекти. Конспект лекцій / За заг. редакцією В. О. Кузьмінського, С. С. Лукашова. Київ : Молодь, 2010. С. 56-68.

31. Слободян О. Технології соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб похилого віку: від теорії до практики. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 2. С. 102-111.

32. Слозанська Г. І. Соціальна робота в громаді: основні моделі її реалізації за кордоном. *Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців:* антидискримінаційна теорія і практика: матеріали доп. та повід. міжнар. наук.- практ. конф. (Ужгород, 14 вересня 2018 р.). Ужгород: РІК-У, 2018. С. 100–102.

33. Слозанська Г. І. Соціальний працівник в об’єднаній територіальній громаді: ролі, які він виконує. *Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: матеріали міжнар. наук.- практ. конф.* з нагоди 20-річчя каф. практ. псих. (Тернопіль, 19–20 жовтня 2018 р). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. С. 160–162.

34. Соціальна робота з ВПО в Україні: шляхи розвитку та можливості. Інститут соціальної роботи та соціальної педагогіки ЛНУ. URL: https://isrp.org.ua. (Дата звернення: 30.04.2025).

35. Федорова Т. С. Особливості надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам похилого віку під час війни. *Соціальна робота в умовах кризи*. 2022. № 4. С. 94-102.

36. Хомишин І. Реалізація права на освіту внутрішньо переміщеними особами. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. № 884. 2017. С. 186–192.

37. Internal Displacement in Ukraine. (2022). *Internal displacement and its impact on the Ukrainian population*. URL: https://www.internal-displacement.org/countries/ukraine (Дата звернення: 30.04.2025).

38. Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC)**.** *Global Reporton Internal Displacement (GRID) 2023*. URL: https://www.idmc.org/global-report (Дата звернення: 30.04.2025).

39. UNHCR Global Trends Report. *Global trends: Forced displacement in 2022*. United Nations High Commissioner for Refugees. URL: https://www.unhcr.org/global-trends (Дата звернення: 30.04.2025).

40. UNHCR. (2022). *Ukraine emergency*. United Nations High Commissioner for Refugees. URL: https://www.unhcr.org/ukraine-emergency.html (Дата звернення: 30.04.2025).

41. WorldBank. (2022). *Migration and Forced Displacement: Global Overview*. URL: https://www.worldbank.org/en/topic/forceddisplacement (Дата звернення: 30.04.2025).

42. ZMINA. В Україні почав діяти новий порядок виплати пенсій для ВПО та українців за кордоном: що змінилося? URL: https://zmina.info/news/v-ukrayini-pochav-diyaty-novyj-poryadok-vyplaty-pensij-dlya-vpo-ta-ukrayincziv-za-kordonom-shho-zminylosya/ (Дата звернення: 30.04.2025).

43. 28 сесія міської ради 26.04.2018: Рішення міської ради. Про внесення змін до рішення Запорізької міської ради від 28.02.2017 №80 «ПродіяльністьЗапорізькогоміськоготериторіальногоцентрусоціальногообслуго

вування (надання соціальних послуг)» (зі змінами). URL: https://zp.gov.ua/uk/sessions/91/resolution/27995 (Дата звернення: 30.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма тематичної зустрічі «Традиційна українська кухня»

1. Привітання та налаштування на атмосферу **(15 хвилин)**

Початок зустрічі: ведучий привітає учасників, коротко розповість про мету зустрічі – знайомство з традиційною українською кухнею, обмін рецептами, покращення настрою через спільне приготування та дегустацію страв.

Музичний супровід: під звуки народної музики або у виконанні фольклорного ансамблю можна зробити невелике вступне музичне привітання.

2. Подорож в історію української кухні (20 хвилин)

Історія українських страв: ведучий розповідає про походження популярних українських страв, їх символічне значення в культурі та на святах. Наприклад, борщ як символ родинної єдності, вареники – як вияв гостинності.

Інтерактив: кожен учасник може поділитися своїми спогадами про дитинство та улюблені страви, які готувала родина.

3. Майстер-клас по приготуванню страв (30 хвилин)

Спільне приготування: ведучий разом з учасниками готують традиційні страви місцевої специфіки української кухні, наприклад:

- Борщ(покрокова демонстрація варіння українського борщу)
- Вареники з картоплею і грибами
- Галушки з капустою

Усі учасники допомагають, кожен має можливість виконати прості етапи приготування.

Поради для здорового харчування: окремо акцентується на адаптації рецептів для похилого віку (наприклад, легший варіант борщу без важких інгредієнтів).

4. Дегустація страв та культурний обмін (20 хвилин)

Дегустація приготованих страв: учасники смакують те, що приготували, обговорюючи різні варіанти приготування страв та власні секрети.

Обмін рецептами: кожен учасник може поділитися своїм улюбленим рецептом чи особливим способом приготування страви, яка є важливою для їхньої родини.

5. Тематичний конкурс та подарунки (15 хвилин)

Конкурс «Найкращий рецепт»: учасники заповнюють невеликі картки з рецептами своїх улюблених страв. Вибираються три найкращі рецепти, і їх автори отримують невеликі символічні подарунки (наприклад, набір спецій чи кухонні аксесуари).

6. Заключна частина та прощання (10 хвилин)

Підсумки зустрічі: ведучий дякує учасникам за активну участь, за обмін знаннями та досвідом.

Фото на пам’ять: для підвищення емоційного настрою – спільне фото з учасниками на фоні приготованих страв або за столом.

Запрошення на наступну зустріч: інформування про наступні зустрічі, де будуть розглядатися інші аспекти української культури.

7. Матеріали та реквізит:

Пам’ятки з рецептами: підготувати роздруковані пам’ятки з рецептами приготованих страв для кожного учасника.

Декорації: створити атмосферу української хати, використовувати вишиванки, рушники, серветки в народному стилі для оформлення простору.

Додаток Б

Майстер-клас з виготовлення декоративних свічників

Опис майстер-класу

Декоративний свічник – це практичний та естетичний предмет, який стане прикрасою для дому або подарунком. Майстер-клас спрямований на створення власноруч декорованих свічників із доступних матеріалів. Заняття дозволяє учасникам проявити творчість, розвинути дрібну моторику та відчути задоволення від створення оригінальної речі.

Мета майстер-класу

- ознайомити учасників із простими техніками декорування.
- надати можливість створити унікальний предмет декору.
- сприяти емоційному розвантаженню через творчу діяльність.

Тривалість – 2 години

Необхідні матеріали

- скляні банки (невеликого розміру);
- акрилові фарби;
- кисті різного розміру;
- клейовий пістолет;
- нитки, мотузки, стрічки для декору;
- декоративні елементи (бісер, ґудзики, сушені квіти);
- свічки-таблетки.

Етапи проведення

1. **Вступна частина (10 хвилин)**
   - Привітання учасників, коротке знайомство.
   - Розповідь про свічники та демонстрація зразка готового виробу.
2. **Підготовка основи (20 хвилин)**
   - Учасники очищують скляні банки та обирають дизайн.

- Інструктор демонструє, як рівномірно фарбувати скло акриловими фарбами, створювати візерунки за допомогою трафаретів.

3. **Декорування (50 хвилин)**

- Учасники прикріплюють до банок декоративні елементи за допомогою клею.
- Оздоблення нитками чи стрічками для створення обрамлення.
- Рекомендації щодо поєднання кольорів і текстур.

4. **Фінальна обробка (20 хвилин)**

- Установлення свічки всередині баночки.
- Завершальний огляд робіт, додавання останніх штрихів.

5. **Заключна частина (20 хвилин)**. Демонстрація готових робіт. Обговорення вражень, вручення невеликих подарунків або сертифікатів участі.

Очікуваний результат – кожен учасник майстер-класу створить декоративний свічник, який може використовувати вдома або подарувати близьким. Учасники отримають задоволення від процесу та зможуть поділитися своїми враженнями, що сприяє підвищенню їхньої самооцінки та соціалізації.

Додаткові рекомендації. Для підтримки комфортної атмосфери можна включити спокійну музику, забезпечити чай чи каву. Наприкінці заняття організувати невелику фотосесію з готовими роботами.

Додаток В

Програма підтримки ВПО похилого віку «З турботою про вас»

Мета програми:

Забезпечення соціальної підтримки та медичних послуг для внутрішньо переміщених осіб похилого віку, допомога у зборі та оформленні документів для отримання пенсій, соціальних виплат та пільг, а також покращення загального благополуччя учасників.

Тривалість програми:

Програма діє протягом року з можливістю продовження та адаптації під інші потреби.

1. Безкоштовні медичні огляди та консультації

- регулярні медичні огляди: кожен учасник програми матиме можливість проходити щорічний медичний огляд у спеціалізованих клініках та у лікарів загальної практики, зокрема терапевтів, кардіологів, ендокринологів, дерматологів та інших фахівців.

- консультації з лікарями: для всіх учасників буде організовано безкоштовні консультації з лікарями, що включають індивідуальні рекомендації щодо профілактики захворювань, планування лікування, а також надання медичних довідок для оформлення соціальних виплат або пільг.

- виявлення хронічних захворювань: під час медоглядів здійснюватиметься акцент на виявлення хронічних захворювань, таких як гіпертонія, цукровий діабет, проблеми з суглобами, з метою надання своєчасної допомоги.

- психологічна підтримка: психологічні консультації для ВПО похилого віку, що допомагають адаптуватися до нових умов життя та зменшити стрес і тривогу.

2. Підтримка у зборі та оформленні документів

- консультації з оформлення пенсій: спеціалісти надаватимуть консультації та практичну допомогу у зборі необхідних документів для

отримання пенсії за віком або по інвалідності, а також допомагатимуть при подачі заяв на переоформлення пенсії після переїзду.

- оформлення соціальних виплат: програма надає підтримку у зборі документів та поданні заяв на соціальні виплати, включаючи матеріальну допомогу, виплати на дітей або інші пільги.

- оформлення пільг та субсидій: ВПО похилого віку отримуватимуть допомогу в оформленні субсидій на комунальні послуги та пільг на проїзд, що дозволить знизити витрати на життєво важливі потреби.

- юридичні консультації: кожен учасник може звернутися до юриста для отримання консультацій щодо оформлення документів, а також для вирішення питань, що стосуються правової допомоги в умовах внутрішньо переміщених осіб.

3. Підтримка соціальної адаптації

- індивідуальний супровід: для кожного учасника програми передбачений індивідуальний соціальний супровід – асистент допомагатиме у вирішенні адміністративних та побутових питань.

- групи підтримки та адаптації: організація груп підтримки, де учасники зможуть поділитися своїми проблемами та переживаннями, отримати підтримку однолітків та професіоналів.

- соціальні активності: для покращення соціалізації ВПО похилого віку проводитимуться різноманітні заходи, такі як майстер-класи, культурні вечори, організовані поїздки для ознайомлення з місцевими традиціями та культурними пам'ятками.

4. Освітні програми та тренінги

- інформування про права та можливості: учасники отримають інформацію про свої права та можливості в рамках законодавства України для ВПО, зокрема права на медичне забезпечення, освіту, трудову діяльність та інші послуги.

- навчання основам фінансової грамотності: програма передбачає проведення тренінгів з фінансової грамотності, щоб допомогти людям похилого

віку краще управляти своїми фінансами та ефективно використовувати отримувані виплати.

- навчання цифрових навичок: програма також включатиме курси для літніх людей з навчання основам роботи з цифровими технологіями – від використання мобільних телефонів до доступу до онлайн-послуг (подача заявок, перевірка балансу пенсії, соціальних виплат через інтернет тощо).

5. Допомога у налагодженні побутових питань

- підтримка у пошуку житла: для тих, хто перебуває в складних умовах, надається допомога у пошуку тимчасового або постійного житла, а також у вирішенні питань ремонту чи облаштування житла.

- транспортна підтримка: забезпечення можливості безкоштовного або пільгового проїзду для учасників програми, щоб вони могли легко досягти місць медичних оглядів, соціальних установ чи інших важливих інстанцій.

6. Фінансування та ресурси

- державне фінансування: програма фінансується за рахунок державного бюджету, місцевих органів влади та міжнародних донорів.

- волонтерська допомога: активне залучення волонтерів та громадських організацій для підтримки програми, організації заходів, надання консультацій та допомоги в оформленні документів.

Додаток Г

Таблиця 2.1

Заходи для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у кризових центрів у Львові [20, с. 13]

Тип заходу	Мета	Опис діяльності	Очікуваний результат
Індивідуальні консультації	Зняття емоційної напруги, робота з травмою	Психологи проводять персональні сесії, допомагаючи впоратися з почуттям втрати, тривогою чи депресією	Покращення емоційного стану, відчуття підтримки
Групові тренінги	Соціальна інтеграція, управління стресом	Організовані групові зустрічі, де учасники діляться досвідом і практикують техніки саморегуляції	Підвищення стресостійкості, створення підтримуючого середовища
Заняття для дітей	Психологічна підтримка дітей ВПО	Творчі заняття, арт-терапія, рольові ігри для вираження емоцій та зменшення психологічного стресу	Покращення емоційного стану дітей, полегшення інтеграції в нове середовище
Сімейна терапія	Покращення взаємодії в родині	Психологи працюють із сім'ями для подолання конфліктів і відновлення гармонії у взаєминах	Зміцнення сімейних зв’язків, стабілізація емоційного стану родини
Майстер-класи та воркшопи	Розвиток соціальних і творчих навичок	Заняття з малювання, рукоділля, кулінарії, що допомагають відволіктися від стресу і знайти нових друзів	Розвиток навичок, соціалізація, створення позитивних емоцій

Додаток Є

Таблиця 2.3

Програми економічної підтримки ВПО

Тип програми	Опис	Результати
Курси перекваліфікації	Навчання новим професіям (IT, маркетинг, ремісництво)	Отримання нових професійних навичок, підвищення шансів на працевлаштування
Програми мікрокредитування	Фінансова допомога для відкриття малого бізнесу	Відкриття власної справи, створення нових робочих місць
Кар'єрні центри	Консультації щодо складання резюме, підготовка до співбесід	Зростання кількості працевлаштованих серед ВПО
Підтримка соціального підприємництва	Допомога у створенні підприємств, що вирішують соціальні проблеми громади	Створення економічно активних спільнот, зменшення рівня безробіття
Навчання фінансовій грамотності	Тренінги щодо управління особистими фінансами, планування бюджету	Підвищення рівня фінансової незалежності, зниження ризику потрапляння у боргову залежність

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Павленко Анастасія Романівна, студентка 4 курсу, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: anastasiacet656@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами похилого віку в умовах війни» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Павленко А.Р.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Бойко Г.В.